Эхэ һайхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной декабрийн 21-һээ гарана

Бүгэдэ арадай газетэ

1995 СЕНТЯБРЬ 12
Намарай эхин хүхэбишэн һарын 18
вторник
гарагай 3
№171 (19265)
Газетын сэн хэлсээтэ.

Редакторай булан

ЗӨӨНГҮЙГӨӨР БАЙЖА БОЛОХОГҮЙ ХА ЮМ

1

Һонин саг ерэшоод байна. Арбаад жэлэй сонихи юумэн, байдал холын зүүдэн мэтээр ходо харагдаха юм. Юуб гэхэдэ, түмэр замай , агаарай, гол мүрэнэй, газар дээгүүрхи транспортаар зониие шэрэхэ гээшэ бидэнэрые хангалгын һайн талануудай нэгэн байгаа гэжэ мэдэнэбди. Онсолхо болоо һаа, поезднуудай гаралгаар хэды саг болоһониень шалгадаг уе байһан юм гэхэдэ, мүнөөнэй залуушуул этигэхэ гү, али үгы гү? Үгыл хаш даа. Харин мүнөө юун боложо байнаб? Гайхалтай юумэн болоно. Минии танил залуу айлайхид Захааминһаа Яруунада байдаг дэртэхиндээ жэл бүри нэгэ удаашье һаань, ирэшалдаг байһан юм. Харин мүнөө тиимэ аргагүй болошоо. Хоёр хүбүүдээ абаад ошоходонь, ганса харгыдань нэгэ миллионһоо холо үлүүтэй түхэриг зэрэгтэй болохо байна. Тиимэһээ хаа-яа телефоноор ярилдаад байхаһаа ондоо юуншье үлэнэгүй бшуу. Нигэжэ зоной, түрэл гаралнуудай хоорондохи харилсаануудай утаһануудалуулагдана, нюур шоураараа уулзажа, зүрхэ дүүрэн талаар дүтэ болохонь ахир болоно. Транспортын муу байдалда ороходо, тэрээнтэй зэрэгцэй хүндэ хүшэр байдалнай улам гүнзэгырнэ, нүүрнэ, зоной бэрхэшээлнүүдтэ шэнэ бэрхэшээлнүүдые нэмээнэ. Тиимэһээ транспорт талда ганса экономическа бшэ, мүн политическэ болон социальна горитой удха шанартай һалбари болоно бшуу. Иимэл хэмжээтэйгээр тэрээндэ хандаха шухала байһан эли.

Транспортын ашаар республика соо үйлдвэрлэлтэй бүхы юумээр хангаха органууд олдохо байна. Мүнөө сагай хэмжээгээр нандаал һаа, түргэн болзор соо, дан ехэ сэн түлэнгүй зэрэгтэй газартаа ошохо гээшэ юунһээшье хэрэгтэй ха юм. Жэшээ болгон хэлэхэ болоо һаа, сүүдхын турша соо гансал автобус болоод трамвайнуудаар республика соомнай 400 гара мянган хүн зөөгдэдэг байна гээшэ.

Зүгөөр һүүлэй хэдэн жэл соо ашаанууд болон зониие зөөлгэдэ хүндэ хүшэршье, уналгатайшье байдал тохёолдонхой. Илангаяа хото соогуур болоод тосхон, хотонууд хоорондохи маршрудуудта энэ хэрэг хабаатай. Жэшээ холуур бэдэрһэнэй хэрэггүй. Харин, Захаамин манай ниислэл хотоһоо холо ороходог аймагуудай түбүүд. Урдань иишээ нэгэ час үлүүтэй саг соо самолёдоор ниидэжэ ерэдэг байһан аад, мүнөө бүхэли үдэр дондоржо, автобусоор зон ябаха баатай болоно. Тон ехэ зэрэгтэй гараагүй һаань, зон иишэ тиишээ ябахаяа тэмдэглэнтоо хаш даа гээд адаглахаар агша.

Энээнэй хажуугаар автобусуудай, трамвайнуудай, хото шадар ябадаг электропоезднуудай тоо сагай ошохо бүри үсөөрнэ ха гэжэ зон харажал, ойлгожол байдаг ёһотой. Энэ зониие транспортна хэрэгсэлнүүдэй дутаһанһаа, үсөөн байһанһаа, бии байгаа техникын техническэ байдалай улам муудаһанһаа боложо, байдал улам муу болоно гээд онсолмоор.

Тиигэжэ зониие шэрэхэ талаар шухала хэрэгтэй гэжэ нэгэнэйнь 60 лэ процент тухайнь мүнөө тооцогдожо байна гээд элирнэ. Хото соо абаад гараха болоо һаа, автобусой хэдэн арбаад маршрудууд болюулагдаа, автобусуудай ябалгын хоорондохи сагынь һунаагдаа. Тиигэжэ буудалнуудаа дээрэ удаан зогсоһон зоной байдал үбэлдөө бүри гайтай болохо байна.

Онсолхо болоо һаа, автобусуудай хуушаралгань 61, трамвайнуудайхи - 61, нютагай авиалининүүдтэ ниидэдэг самолёдуудайхи - 60, хото шадар ябадаг электропоезднуудайхи - 80 процент болонхой гээд, байдал саашдаа бүри муудаха гэжэ элирнэ. Тиигээдшье ашаглалгаһаа гаргагдаха ёһотой транспортна олон тоото хэрэгсэлнүүд зэрэглэгдэһэн зандаа байжа, зониие шэрээд ябатараа эбдэрэх ушарнуудынь улам олошорно гээд, балай аадуу гарахагүй.

2

Мүнөө үедэ транспортаар зөөлгын түлөө гол түлэб нютагай захиргаанууд харюусаха, нютагай бюджедүүдэй ахирхан мүнгэн зөөри хэрэглэһэнэй ашаар транспорт шэнэлэгдэхэ болоно, транспортна хангагдасада гаргашалагдадаг мүнгэ хүсэлдүүлгэдэ үгтэдэг, үгтэхэ ёһотой зөөри саг соогоо, дүүрэн хэмжээгээр үгтэнэгүй. Тиигэжэ энэ талаар дутуу дунданууд улам олошорно.

Транспорт хэрэглэһэнэй түлөө абтадаг налогһоо үгтэдэг мүнгэн зөөри нютагуудта тад ондоо тээ гаргашалагдажа, транспортна парк соогоо шэнэлэгдэдэггүй байха юм. Гадна бии байгаа техникэеэ хангалга, саг соонь заһабарилга үнөөхил мүнгэнэй дутаһанһаа, запас хэрэгсэлнүүдэй үгы байһанһаа уламжалан, мүртэйгөөр хэгдэнэгүй, мүнөө ябажа байбашье, мэнэ тогтожо болохо байнаниинь эли бшуу.

Зониие шэрэлгые гуримшуулхын, шадал туха соогоо һайжаруулхын тулада нютагай захиргаанууд пассажирнуудые шэрэдэг предприятинуудтаи хэлсэнүүдые баталһанай үндэһэн дээрэ хүдэлхэ зэргэтэй гэжэ тооцогдоно. Хоёр тала энэ ушарта даажа абаһан уялгануудаа заабол дүүргэхэ уялгатай болохо юм аабза. Зүгөөр алишье хажуунь уялгануудаа дүүргэхэ дүүрэн арга боломжотой байха гү, али үгы гү? Һэжэг түрэмөөр байна.

1991 онһоо хойшо транспортна хэрэгсэлнүүдые худалдан абалгын жэл ошохо бүри бага болоод байхадань, ахир үгытэй нютагай бюджедүүдтэ найдаад һууха гэгшэ иимэ хүндэ байдалһаа гараха арга хэзээдэшье олгохогүй бшуу. Тиимэһээ федеральна, республиканска бюджедһээ туһаламжа абахаһаа ондоо арга үгы ха гэзд һанахаар. Энэ ушарта тала бүхэн хэн нэгэнэйнгээ хэмжээ абахые хүлеэгээд һууха бэшэ, харин бултадаа нэгэдэжэ, нэн түрүүн зоной аша туһа хангаха зорилготой һалбариие гээгдэлһээ, уналгаһаа гаргаха талаар оролдохо болоно. Энээнһээ уламжалан, Правительствын энэ талаар баталан абаһан тогтоол соо дээрэ табигдаһан асуудалнуудта тоб гэмэ харюунууд үгтөөгүй гээд һанахаар Юуб гэхэдэ, ямар нэгэ тодо циидхэбэри, тоо балай харагданагүй бшуу.

Эдэ бүгэдын хажуугаар республикымнай харгынуудай, хото, тосхонууд соохиһоо гадна холо, дүтыншье байдал мүнөө һайжаржа байна гэхын аргагүй. Урданьшье балай һайн байгаа гэхын аргагүй ха юм. Тиимэһээ хотодо дүтэ харгынуудаашье һаань, барагаар абажа байха байһан эли. Үгы һаа, харгынууднай хаа-хаанагүй муу боложол байха бшуу.

Транспортна хэрэгсэлнүүдэй хуушаралга, харгынуудай улам муу бололго үшөө нэгэ тон муу хажуутай юм гээд бү мартая. Юуб гэхэдэ, энэ ушарта усал аюулнууд олоор болоно, зон хосорно, гэмэлтэнэ бшуу. Хаа-яа болоод лэ, түмэр харгы дээрэ гү, али агаарта, далай дээрэ гү, али газар дээрэхи харгынуудта усал болоно гээд дууладаг лэ бэшэ гүбди? Тиигээд тэдэ улам олошорно гү гээд адаглахаар агша.

Энээнһээ уламжалан хэлэхэдэ, транспорт дээрэхи журам горитойгоор мууданхай. Энэ баһал онсо аюултай гээ һаа, багаханшье алдуу гарахагүй юм. Олон ушарта энээнһээл боложо, усал болоно ха юм.

Хаа-хаанагүй уналга боложол байгаа юм аабза. Зүгөөр хэзээ нэгэтэ һэргэн бодохын гулада элшэ хүсэн, түүхэй эд, эдеэ хоол, харгы зам, тэрээн дээгүүр ябаха, ниидэхэ, тамарха транспорт нэн түрүүн хэрэгтэй болодог. Тиимэһээ эдэшье һаань һалбаринуудаа эсэслэн унагаагаагүй һаа, һайн байгаал даа.

Урданайхи мэтэ дуратай сагтаа, хямда түлбэритэйгөөр, түргэн мүртэйгөөр, найдамтайгаар, залан шуудаар аяншалха, ябаха сагнай хэзээ нэгэтэ ерэхэ гээшэ гү? Ерэһэй даа гээд найдахаһаа ондоо юун маанадта үлэнэб даа?

Ц. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

Адууһа малда—элбэг тэжээл

ҮДЭР БҮРИ—500-600 ТОННО

Никольскын механизаторнууд августын 20-һоо силос даража эхилээ һэн. Тус һууриин хойно һүнэй фермэдэ дүтэлжэ ерэхэдэмнай

маштан томо трактораар ногоо набша нүхэндэ даража, туха сүлөөгүй байба. Эндэ трактористе Петр Калашников гансаараа хоёр халааида шахуу хүдэлнэ.

Шэмэтэ тэжээл бэлэдхэлгын шухала хэрэгтэ эгээл харюусалгатай хүдэлмэришэд табигданхай. Жэшээлбэл, жолоошод Василий Калашников, Александр Ерофеев, Александр Шамарин, Сергей Лушкарев, Михаил Брылев гэгшэд түрүүшын үдэрһөө ажалайнгаа бүтээсэ түргэдхэхын тула яаран хүдэлдэг заншалтай.

—Сабшалангаймнай ургаса нёдондонойхиһоо һураггүй дээшээ. Эгээл һайн ургасатай газартаа үшөө ороодүйбди. Энэ МТФ-гэй хажууда силосэй дүрбэн нүхэн бии юм. Гурбадахи нүхэн дарагдажа дүүрэхэнь. Үдэр бүри нүхэндэ 500-600 тонно силос дарагдана. Манай ажахыда һүүлэй дүнгөөр 1500 тонно силос дарагданхай. Мүнөө эндэ арба гаран самосвал силос зөөнэ,— гээд ахамад агроном Михаил Наумович Третьяков хэлээ һэн.

Силос зөөдэг жолоошод булта эбтэй эетэй, хэнииньь хэн гэшэгүй эртэ үглөөнһөө үдэшэ орой болотор хүдэлхэдөө, халаанайнгаа даабари холо үлүүлэн дүүргэдэг.

С.БАЛДУЕВ.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: силосэй нүхэндэ ногооной холисо дарагдана; жолоошон Александр Шамарин.

Авторай фото.

Мухар-Шэбэрэй аймаг.

ХҮНДЭТЭ НЭРЭ ЗЭРГЭНҮҮД

Хойто-Байгалай районой ажалшадта Буряад Республикын хүндэтэ нэрэ зэргэнүүдые олгохо тухай Буряад Республикын Президентын 1995 оной сентябриин 5-най Зарлигаар районой социально-экономическа хүгжэлтэдэ габьяатай байһанайнгаа түлөө хүндэтэ нэрэ зэргэнүүдтэ хүртэбэ гэбэл:

"БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ОЙ МОДОНОЙ АЖАХЫН ГАБЬЯАТА ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭ"

Зубарев Александр Акимович—ой модо хамгаалха, ой модоной ажахые хангаха талаар Забайкалиин баазын Нижнеангарскын отделениин начальник.

"БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХАНГАЛГЫН АЛБАНАЙ ГАБЬЯАТА ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭ"

Ларкин Вячеслав Владимирович—акционернэ "Электросвязь" бүлгэмэй Северобайкальска филиалай директор.

"БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ГАБЬЯАТА БАРИЛГАШАН"

Сторож Владимир Александрович—акционернэ "Монолит" бүлгэмэй модошо дархан.

"БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН БАЙГААЛИ ХАМГААЛГЫН ГАБЬЯАТА ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭ"

Черникин Евгений Михайлович—Баргажанай биосфернэ байгаалийн гүрэнэй заповеднигэй ахалагша эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэ.

Буряад Республикын Арадай Хуралай зургаадахи сесси

hУНГАЛТА БОЛОН БУСАД АСУУДАЛНУУД

Буряад Республикын Арадай Хуралай зургаадахи сесси сентябриин 8-да хүдэлмэриеэ түгэсхэбэ.

Акционернэ "Ливона" бүлгэмэй продукци республика соогоо худалдаха, холын хизаар, областьнуудhаа, хариин гүрэнүүдhээ архи асаржа наймаалха ябадалые хорихо гэhэн шиидхэбэри Арадай Хурал үшөө байгша оной апрель hарада абаhан байгаа. Теэд тэрэ шиидхэбэриеэ бодото дээрээ бэелүүлхэнь бэлэн хэрэг бэшэ гээд ажабайдал харуулаа.

Тиимэhээ республикын бюджедтэ мүнгэ оруулжа байдаг акционернэ "Ливона" бүлгэмэй хүдэлмэриие hайжаруулжа, нютагайнгаа бюджедтэ мүнгэ оруулдаг болоёл гэhэн депутадуудай hанал бодол зүб ааб даа. Арадай Хуралай сесси ондоо тээhээ асарhан бүхы архиhаа 70 процент налог түлүүлхэ, акционернэ "Ливона" бүлгэмэй филиалнуудые районуудта бии болгожо болохо гэhэн шиидхэбэри сентябриин 7-до абаhан байгаа.

Үглөөдэрынь сентябриин 8-да республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо **А. Н. Жильцов** сессиин абаhан тэрэ шиидхэбэриие буруушаагаа hэн. Үнэхөөрөөшье "Ливона" бүлгэм тухай хүнүүд ондо ондоо hанамжатай байба. Тус асуудал удаахан саг соо хараhанай удаа Арадай Хуралай урда үдэрынь абаhан шиидхэбэри хубилгангүй орхихо гэhэн hанамжа депутадуудай олоной дуугаар баталагдаба.

Удаань "Буряад Республикын Арадай Хуралай депутадуудай hунгалта тухай", мүн "Буряад Республика доторхи ниитын аюулгүй сахидаг (нютагай милици) милици тухай" Буряад Республикын Хуулинуудта хубилалтануудые ба нэмэлтэнүүдые оруулха тухай асуудалнуудаар Арадай Хуралай Комитедэй түрүүлэгшын орлогшо **В. К. Кукшинов,** Буряад Республикын дотоодынь хэрэгүүдэй министр **И. И. Калашников** сессидэ элидхэл хэhэн байна. Тэдэнэй элидхэлнүүдэй ёhоор, тус Хуулинуудта хубилалтануд оруулагдаба.

Буряад Республикын Верховно Сүүдэй түрүүлэгшэ **А. О. Хориноев** арадай сүүдүүдэй судьянарые Арадай Хуралай сесси дээрэ баталалга тухай тогтоходоо, "Буряад Республикын Арадай Хурал тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулхые дурадхаба. "Арадай Хурал тухай" Хуулида хубилалтануудые оруулхын тула Буряад Республикын Конституцида хубилалтануудые оруулха хэрэгтэй гэжэ тус асуудал зүбшэн хэлсэлгын үедэ элирбэ. Тиимэhээ тус асуудалые ойрын сагта бии болгогдохо конституционно комисси дээрэ хаража үзэхэ гэhэн шиидхэбэри абтаба.

Хуралай зургаадахи сессиин дүүрэхэ багта "Буряад Республика дотор нютагай өөhэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаануудай hунгалтын болзор тухай" асуудал Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ **М. И. Семёнов** дурадхаба. Тус асуудал депутадуудай олоной дуугаар сессиин зүблэхэ зүйлнүүдэй тоодо оруулагдаад, байгша оной декабриин 17-до Буряад Республикын нютагай өөhэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаануудай hунгалта үнгэргэхэ гэhэн шиидхэбэри баталагдан абтаба.

Арадай Хуралай зургаадахи сессиин эхилhэн үдэр, сентябриин 4-дэ ажалай ба дайнай ветеран **А. А. Бадиев** үгэ абажа, агропромышленна комплекс тухай,мүн салин хүлhэн тухай асуудалаар сесси дээрэ элидхэл хэхые, тэдэ асуудалнуудые зүбшэн хэлсэхые депутадуудта дурадхаhан байгаа. Тэрэ дурадхалай үндэhөөр, Буряад Республикын хүдөө ажахын ба эдеэ хоолой министр **А. М. Шевченко** дэлгэрэнгы мэдээсэл хэбэ.

Буряад Республикын агропромышленна комплекс бүхыдөө 220 миллиард түхэриг мүнгэ гүрэндэ үритэй болоод байна гэжэ тэрэ мэдээсээ. Байгша ондо өрооhо таряан бүхы районуудта муу бэшэ, тиймэhээ тэрэ үриингөө зарим хубиие бусааха аргатай болохобди гэжэ мэдээсэбэ. Гадна хүдөөгэй ажалшад салин хүлhэеэ олон hарануд соо абанагүй, тиимэhээ тэдэнэй ажабайдалай хэмжээн доошолжо байhаар гэжэ министр мэдэрээ.

Удаань Бэшүүрэй район "Победа" колхозой түрүүлэ Арадай Хуралай депутат В. **Смолин** үгэ хэлэхэдээ, hү, үйлэдбэрилхэдэ, худа абалгын сэн тон бага гэжэ - Нэгэ литр hү 600 түхэриг тушаадаг байнабди,- гэжэ хэлэгшэ тодорхойлбо.

Хурамхаанай район захиргаанай хүдөө ажа таhагай начальник, Ара Хуралай депутат **В. В. Бу** үгэ хэлэхэдээ, мяха хүн зө тушаажа абаха хүдэлм республика соо муу эмхидхэгдэнхэй шүүмжэлбэ.

Хүдөө ажахын ба эдеэхоо министр А. М. Шевченк мэдээсэл шагнаhанай Республикын агропромышле комплекс тухай асуудал бай оной ноябриин сесси дэ зүбшэн хэлсэхэ гэh шиидхэбэри Арадай Хура сесси абаа.

Арадай Хуралай зургаада сесси дээрэ шухала асуудалн зүбшэн хэлсэгдээ, шуха хуулинууд баталан абтаба г онсолхо ёhотойбди.

С. ОЧИР

Үндэр ургаса үдэр бүриин оролдолгоhоо

ПААРАА ЮУНДЭ ЭЛДҮҮРИЛНЭГҮЙБ?

(Хүдөө ажахын шэнжэлэл)

Хаha саг соогоо хахалагдаhан, хэдэн дахин элдүүрилэгдэhэн, буртаг ногоогүй сэбэр паар дээрэл эрхим шанартай, hайн сортын ороohото ургамал тарихада, үндэр баян ургаса абтадаг гэжэ мэдэхэгүй хүн хүдөөдэ хомор юм ааб даа. Илангаяа мүнөө тарялан дээрэ урдынхидал адляар минеральна үтэгжүүлгэ hайса оруулха аргагүй болоод байхадань, hайн ургасын үндэhэ hуури - сэбэр паар лэ болоно бшуу.

Энэ жэлэй ургасашье харахада, hайнаар бэлдэгдэhэн паар дээрэл шэниисэ, обёос тариhан ажахынууд баян ургаса абажа байна. Жэшээнь, Зэдын аймагай Борьёогой совхоз, Ленинэй нэрэмжэтэ колхоз, Мухар-Шэбэрэй аймагай Ленинэй нэрэмжэтэ, "Искра", "Коммунизм" колхозууд, Загарайн аймагай XXI партсъездын нэрэмжэтэ, "Гигант" колхозууд урданhаа хойшо сэбэр паар hайнаар бэлдэдэг дээрэhээ жэл бүхэндэ тогтуурритай ургаса абадаг байгаа. Мүнөөшье тэдэнэр тарялангай гектар бүриhөө 20-25 центнер, зариманиинь тэрээнhээ дээшэшье таряа сохино.

Гэхэтэй хамта олонхи аймагуудай ажахынууд мүнөө хүрэтэр сэбэр паарые үшөөл хүсэд сэгнэжэ hураагүй байhаниинь харамтай.

Республикын Хүдөө ажахын болон эдеэ хоолой министерствын согсолhон тоо мэдээн дээрэhээ харахада байгша оной сентябриин 8-най мэдээгээр аймагуудта 191.273 гектар паар мүнөө хуу хоёрдохёо элдүүрилэгдээд байха ёhотой аад, тэрэнэй оройдоол 97.873 гектарынь лэ хоёрдохёо хахалагдаа гэжэ тоологдоно. Тэрэ мүртөө паар хахалалга үнгэрhэн жэлэйхиhээшье муугаар ябуулагдана. Илангаяа Баргажанай, Хяагтын, Ивалгын, Загарайн, Бэшүүрэй, Тарбагатайн аймагуудта паар бага хахалагдаа. Тэрэнээ бага зэргэ культиваторaар элдүүрилээд орхижорхёо. Нэгэ дахин лэ хахалагдаhан паарайнь ехэнхи мүнөө буртаг ногоондо дарагдашоод байна. Энэ паар дээрэhээ ерэхэ жэлдэ ехэ ургаса абтаха гэжэ хүлеэхэнь бэрхэтэй ааб даа. Иигээд намартаа, сентябрь соо тэрэнь дахин элдүүрилэгдэхэ гэжэ найдаханьшье хэсүүл аабза. Таатай хаha болзорынь алдагдаа ха юм.

Иимэ байдалай гол шалтагаан - тракторнуудай, илангаяа К-700, Т-150 түхэлэй хүсэтэ тракторнуудай үсөөдэhэн, тэдээндэ хэрэгтэй заhабарилгын запас зүйлнүүд, шэнгэн түлишэ, тоhодолгын хэрэгсэлнүүдэй дуталдаhанhаа болоно гэжэ ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэд, агрономууд хэлэдэг. Энэньшье зүйтэй гэе.

Теэд ерэхэ жэлэйнгээ ургасада эртээнhээ hаналаа табижа, зарим аймагуудай ажахынууд али аргаар лэ паараа hайнаар бэлдэхэ гэжэ яhала ороддоно. Энэ жэлдэ Хурамхаанай аймагайхид сэбэр паараа хоёрлон хахалха түсэбөө 90 шахуу процент дүүргээ. Тэрэшэлэн Сэлэнгын, Хориин аймагууд паараа hайнаар элдүүрилэнхэй. Зэдын, Хэжэнгын, Яруунын аймагуудай зарим ажахынууд энэ хэрэгтэ яhала харюусалгатайгаар хандана гэхээр.

Имагтал хабар эртэ хахалагдажа, зундаа үшөө 2-3 дахин элдүүрилэгдэhэн, хэрэгтэй болоо hаань, дахин хахалэгдаhан лүс паар дээрэ ерэхэ жэлэй ургасада хэрэгэй бүхы шухала бодосууд, үрэжэл, шиит нойтоншье баригдаха байна бшуу.

Редакциин социально-экономическа таhаг.

Манай Дабаатын хүдөөгэй захиргаанай мэдэлдэ 8 томо болон бага hууринууд оршоно. Эрхирэгэй совхозой hалажа hандархада, тэдэ hууринуудай социальна hалбариин хэрэгүүд бидэнэртэ даалгагдаа hэн. Харин тэдэниие шиидхэхэ гэхэдэ, хэрэгтэй мүнгэ зөөри үгтэнэгүй.

Манай захиргаанай дэргэдэ Эрхирэгэй, Асагадай - дунда, Хуушан Онохойдо - гүйсэд бэшэ дунда, Онохой-Шэбэртэ - эхин hургуулинууд бии юм. Эрхирэгэй болон Асагадай дунда hургуулинууд hуралсалай шэнэ жэлэй hайндэрые муу бэшэ бэлэдхэлтэй уттаа. Эрхирэгэй дунда hургуули хоёрдохи жэлээ шэнэ hаруул, уужам, 3 дабхар байшанда хүдэлнэ. Барилгын талаар дутуу дундануудые усадхахын тула багшанар ба hурагшадай түрэлхид яhала ехэ ажал бүтээгээ. Үбэлэй хүйтэндэ hургуулиие дулаагаар хангаха талаар түбэй котельнэдэ нэмэжэ, хоёрдохи котел тодхообди. Гэбэшье шулуун нүүрhэн hараhаа hарада үнэтэй боложо, хүндэ хүшэр байдал тохёолдуулна. Мүнөө Эрхирэг тосхондо түбэй котельнэ үбэлэй хаhада бэлдэгдэжэ дүүрэбэ.

Асагадай дунда hургуули хоёрдохи жэлээ фермерэй ажалда hургаха шэглэл баримтална. Тус hургуулиин дүй дүршэл аймагай бусад hургуулинуудта жэшээ болон дэлгэрүүлэгдэнэ. Эрхирэг тосхондо 80 үхибүүдэй, Хуушан-Онохойдо 40 үхибүүдэй ябаха саадууд ажаллана.

Онохой-Шэбэр тосхон харгыhаа хажуу талада 3 модоной зайда оршодог. Урдань РСФСР-эй Верховно Соведэй депутат А. В. Ковтуновой үүсхэлээр Онохой-Шэбэр руу харгы баригдажа эхилhэн юм. Нёдондо жэлдэ "Спецмонтажстрой" нэгэдэл тус харгые заhажа эхилээд, мүнгэнэй байхагүйдэ, барилгаяа хүсэд дүүргэнгүй, орхёо hэн. Добо-Енхор hууринда үнинэй хүлеэгдэhэн hургуули-садай байшан бодхоогдожо эхилэ мүнөө барилгынь баhал тогтонхой. Хүдөө ажахы министерство энэ эхилhэн хэрэгэ дүүр ёhотой гэжэ hананаб.

Олон hууринуудай хүн зониие эдихэ үй хангаха шухала асуудал бидэнэрэй ү табигданхай. Мүнөө жэлдэ арга хургаяа оло Эрхирэг, Арбижал, Добо-Енхорто гүнэ худагуудые ашаглалгада үгөөбди. Тиибш Эрхирэгтэ хоёр үйлсэнүүдтэ хоёр худаг эбдэршэнхэй. Аймагhаа, республикаhаа хэрэгтэ мүнгэ зөөри эрихэдэ, үгэнэгүй.

Мүнөө жэлдэ Добо-Енхорой, Асагад Эрхирэг тосхоной таряашадай ажахынуу айлнууд малдаа бардам хүрэхэ үбhэ бэлэдх Хуушан-Онохойн олон айлнуудта үбhэ сабша газар нэмэжэ үгөөбди.

Манай олонхи нютагуудта радио, телеф муугаар хүдэлнэ. Эрхирэг тосхондо хэдэн арба хоногто радио дуугарнагүй.

1600 хүнтэй Эрхирэг тосхондо гансах почтальон ажаллана. Аймагай хэлхеэ хэлбоо таhагай хүтэлбэрилэгшэд бидэнэртэ тон б анхарал хандуулна.

Ойрын сагта хүдөөгэй засагай зургаануу эрхэ үгтэхөөр хараалагдана. Урданайхидаал олон тээhээ ородог олзо нютагаа засагай мэд ехэнхи хубинь үгтэхэ ёhотой. Мүнгэ, олз hаа, хүдөө нютагай засаг хэзээдэшье өөдэ н харахагүй бшуу.

В. БОШЕКТ

Дабаатын захиргаанай за

ШИИДХЭХЭ ХЭРЭГҮҮД ОЛОН

АЙМАГАЙ ТҮРҮҮ ЗУУТАН ХОНИШОН

Ахалагша хонишон Алексей Павлович Оловянников арба гаран жэлдэ Мухар-Шэбэрэй аймагай "Искра" колхоздо гэр бүлөөрөө хонин ажалда хүдэлнэ. Тэрэ тус аймагай түрүү хонишодой нэгэн юм.

Бригадын гэш зуун эхэ хон бүриhөө 101 хур абажа түлжүүл хонин бүриhөө килограмм но хайшалhан байха

ЗУРАГ ДЭЭ зуутан хонишон Оловянников.

С. БАЛДУЕВАЙ

Ургаса хуряалга - 95

ТАРЯАН - МАНАЙ БАЯЛИГ

Түрүү дүй дүршэл тухай

Минии үшөө багашаг ябахада, далаад онуудта "тарян - манай бүр һүлдэ", "Таряанай байбал, мяхан, һүн, нооһоншье ехэ хэбтаха" гэхэ мэтэ томо томо гаршагууд республикын газетэнүүдэй хуудаһан дээгүүр гарагдагша һэн.

Нээрээшье, ямаршье сагта хилээмэ талхан, орооһо тарян гээшэмнай хүн зоной эдеэ хоолой гол продукци байһан гэшэ ааб даа. Тэрэшэлэн хүдөөгэй бүхы ажахынуудта галай, тахяа, нугаһа, галуун гэхэ мэтын олоор үсхэбэрилэгдэдэг, хонидто, үхэрнүүдтэ орооһо галханай зүйл эдюулжэ горитой продукци абадаг сагта таряанай һайн ургаса ургуулдаг ажахынууд лэ түрүү тоотой байна.

Мүнөө дэлгүүрэй харилсаанай үедэшье орооһо таряагүй һаа, баһал холо ошохогүйш. Илангаяа мал ажалай продукциинь сэнгүүдэй ахир бага, тэрэ мүртөө тэдэнэй тон бага абтадаг боложо байхада, хүдөөгэй ажахынуудаа-зуушье һаань, таряа гүрэндэ худалдажал бага зэргэ ашаг олзо оруулна ха юмбибди. Жэшээлхэдэ, мүнөө хүнэй эдеэ хоолдо орохоор һайн шанартай таряа гүрэндэ худалдахада килограмм бүхэниинь 1000 түхэригөөр абтана. Энэнэ дээрэ үшөө 500 түхэриг нэмэгдэ түлэгдэнэ. Малай гэжэлдэ орохо таряанай килограмм бүхэнэй сэн 800 түхэригтэ болонхой. Баһа нэмэгдэ түлбэри байгаа ааб даа.

Тобшолон хэлэбэл, таряалан хэрэһээ үндэр баян ургаса баһан, таряа горитойгоор худалдаһан ажахынуудтаргашаяа хүсэд харюулха, үшөө гэбэр олзошье заха оруулжа болохо байна.

Эдэ бүгэдые хараада абажа, манай коахозойхид һүүлэй хоёр жэлдэ таряан ажалаа зүбоор эрхилхэ, нэн түрүүн газарайнгаа ургаса дээшэлүүлхэ хэрэгтэ тусгаар анхарал хандуулха гэжэ шиидээ. Хэнэйшье мэдэһээр, илангаяа таряанай газарай ургаса эрид дээшэлүүлхын тула тэрэнэй хүрьһэнэй үрэжэлые һайн болгохо, үтэгжүүлэ ехээр оруулха, зүбоор элдүүрилхэ хэрэгтэй. Тэд мүнөө үрданайхидал адли минеральна тэгжүүлэ горитой абажа, газартаа оруулха арга боломжо үгы болонхой гүб даа. Тэрэмнай айхабтар үнэтэй ха юм.

Тиимэһээ хайшан гэжэ, ямар арга хэрэглэхэб гэжэ байхадамнай, Буряадай хүдөө ажахын академиин эрдэмтэн, профессор Василий Бохиев олон тоото туһатай һургаал, заабари үгэжэ, зүб харгыдамнай оруулаа. Тэрэнэй дурадхаһанай ёһоор эрдэм ухааная болон бодото ажалай заабари гэхэ гү, али дурадхалые (рекомендаци) үйлэдбэридөө нэбтэрүүлжэ эхилһээр жэл үлүүтэй болохомнай. Энэ үе соо таряан ажалдамнай ехэхэн хубилалта болоо.

Нэгэдэхеэр, паар зүбөөр хахалжа, элдүүрилжэ һураабди. Эгээл саг соогоо хахалагдаһан, хэдэн дахин элдүүрилэгдэһэн сэбэр паар лэ тогтуурита һайн ургасын үндэнэ һуури болоно. **Хоёрдохёор,** хаанахи, ямар таряалангые хайшан гээд хахалхаб, тэндэ ямар ургамал тарихаб гэжэ поли бүхэндэ тусгаар агротехникэ, технологи хэрэглэдэг болообди. **Гурбадахяар,** гурбан политой севооборот нэбтэрүүлжэ, нэгэ газарта хоёр жэл удаагаар орооһото ургамалнуудые тарихаяа болёобди.

- Таанад сэбэр паар байһан полидо хоёр-гурбан жэлдэ удаагаар таряа ургуулхадаа, газараа хүсөөрөө эдлэһэн шэнгээр ороно, хүрьһыень муудхаана гэшэт. Тиихэдэтнай үрэжэлгэ хүрьһөөр нимгэн газар ёһоор амарангүй, шэнэ хүсэ абангүй һүүлэй һүүлдэ юушье үгэхээ болишохоб, - гэжэ Василий Борисович хэлэдэг һэн.

Мүнөө бидэ сэбэр паарай һүүдэ шэниисэ гү, али обёос, ешмээн тарижа ургуулаад, удаадахи жолдэнь тэжээлэй ургамал (донник) тариһан бээрэ тэрэнэ дахин паар болгонобди. Тиигэжэ таряалангай 40 шахуу процентнь паар болгогдоно. Тиихэдэ тэрэнэй 20 шахуу процентнь эзэлэгдэһэн паар байдаг. Ондоогоор хэлэбэл, таряалангай хахадынь шахууе хахалжархёод байнагүй, тэрэнэйнгээ зариманһаа малай эдихэ юумэ абана, үшөө үрэжэлыень азодоор баян болгоно ха юмбибди. Мүн сидеральна паар (ямар нэгэ ургамал таряад, ургасыень хуряангүй хахалжа хүрьһэндэнь оруулдаг) хэрэглэнэбди.

Иигэжэ һүүлэй хоёр жэлдэ һайн паарай ашаар лэ таряанай, тэжээлэй ургамалнуудай ургасые эрид дээшэлүүлээбди. Тусхайлбал, байгша ондо таряанай бараг һайн ургаса ургуулхаһаа гадна, эзэлэгдэһэн паар дээрэһээ доннигой муу бэшэ ургаса абажа, август соо 8000 тонно сенаж дараабди. Үшөө силос дараха холимол таряанай ургаса бии.

Энэ жэлдэ 3400 гектар орооһото ургамалнуудаа (гол түлэб шэниисэ, обёос, мүн бага зэргэ ешмээн) хуу сэбэр болон эзэлэгдэһэн паар дээрэ таригдаа. Үнгэрһэн хабар-зунай сагай уларилай тиимэ тусгаар һайн байгаашьегүй һаань, бүхы таряалангай гектар бүриһөө дунда зэргээр 24-25 центнер таряан абтахал гээд һананабди. Зарим газарай ургаса гектарай 30-35 центнертшье хүрэжэ болохоор. Бүхы дээрэнь 45 мянган центнерһээ бага бэшэ таряа сохижо абаха аабзабди гэжэ һанагдана. Нёдондо таряалангай гектар бүриһөө 17 центнер ургаса абажа, бүхыдэнь 34 мянган центнер орооһо сохёо һэмди.

Хэрбээ энэ онол аргаяа бүри мүлижэ, нарижуулан хэрэглэжэ шадаа һаа, жэл бүхэндэ тогтуурита һайн ургаса абаха арга боломжо бии. Илангаяа сортовой, эрхим шанартай орооһотой, буртаг ногооной холисогүй үрэһэ ургуулжа абаха гэжэ оролдонобди. Жэшээнь, энэ жэлдэ 1700 гектарта таригдаһан "Сэлэнгэ" сортын шэниисэ ехэнхидээ эрхим шанартай үрэһэн болохоор орооһо үгэхэл ёһотой. Өөһэдымнай үрэһэндэ хүрөөд, үшөө ондоо ажахынуудта худалдаха үрэһэн гараха байха. Обёос, ешмээнэйшье орооһониинь баһал һайн.

Эндэ үшөө юу хэлэхэб гэхэдэ, таряан ажалай бригадануудые бэхижүүлжэ, диилэнхидээ ёһотойл дээдэ гарай механизаторнуудаар бүридхөөбди. Бригада бүхэниие агрономтой болгообди. Энэ баһал газар таряалан эрхилэлгын гуримые һайн болгохо арга олгоо гээшэ.

Мүнөө хоёрдохи бригадада (бригадирынь С.Б.Семёнов, агрономынь залуу хүбүүн Ц.Г.Санжиев) дүршэлтэй комбайнёрнууд Цырен Цыденов, Цырен Доржо Вампилов болон бусад таряа хуряалга дээрэ нүхэдөө дахуулан хүдэлнэ. Нэгэдэхи бригадада (бригадирынь Ц-Д. Д. Норбоев, агрономынь Ж.Ц. Жапов) баһал бэрхэ механизаторнууд олон. Тэдэнэй дундаһаа Александр Цыбиков, Нимажап Семёнов гэгшэдые нэрлэжэ болоно. Гурбадахи бригадада (бригадирынь Б. Ц. Галсанов, агрономынь Б.Б. Доржиев), үнинэй механизатор Олег Туриев болон бусад баһал ямаршье хүдэлмэридэ үнэн зүрхэнһөө оролдожо ябадаг хүнүүд бии.

Манай комбайнернууд, трактористнуудхуу 15-16 жэлдэ хүдэлжэ байһан, ажалаа арбан хургандаал адли мэдэхэ, шадаха болоһон зон юм. Комбайн, машинануудайнгаа диилэнхидээ хуушан шагшье һаань, бригадануудэнэ жэлэйнгээ ургасые хүдэлмэриин 28-30 үдэр соо хуряажа абаха эрмэлзэлтэй. Бараг һайн ургасын урманда тэрэнээ гээлтэ хоролтогүйгөөр хуряажа абахын тула хүнүүд хамаг хүсэ шадал, мэргэжэл шадабаряа элсүүлэн хүдэлхэ байһаниинь лабтай.

А. ЦЫРЕНЖАПОВ,
Зэдын аймагай Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой ахамад агроном.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: (зүүн гарһаа) ахамад агроном А. Ц. Цыренжапов, колхозой түрүүлэгшэ Н. Д. Доржиев; республиканска семинарта хабаадагшад тус колхозой таряалангай ургаса хаража байна.

М. НАМЖИЛОВАЙ фото.

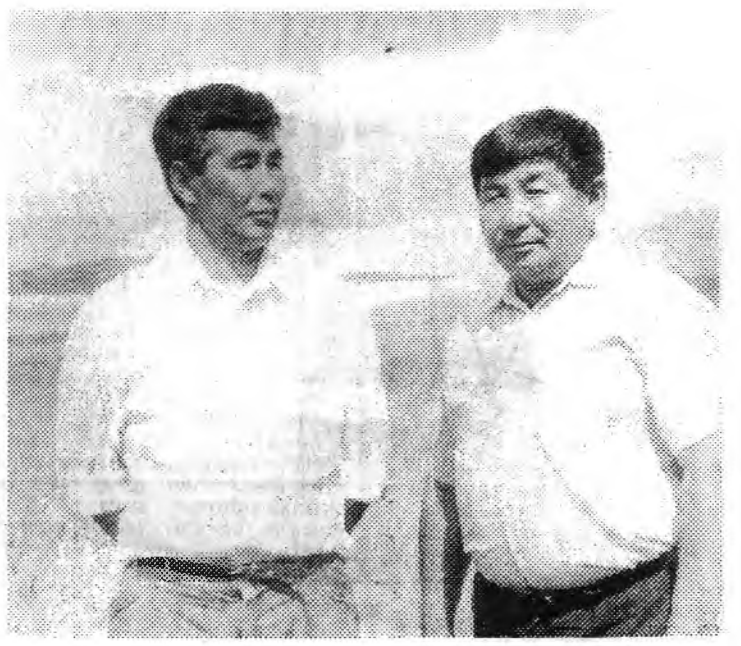

Хүтэлбэрилэгшэ тухай

ХҮНДЭ ХҮШЭРЫЕ ДАБАЖА...

"Шэрэнги" колхоз бии болоһоор һаяхан юм. Анхан Тулдуунай совхозой хоёрдохи отделени байгаа. Тиигээд шэнэ колхозой бии болоходо, залуу хүбүүн Эрдэни Дашидоржиевич Дынженов дарга боложо ороһон байна.

Мүнөө үедэ, юумэнэй хомор, эдихэ хоолой, үмдэхэ хубсаһанай үнэтэй болоод байхада, хүндэ хүшэрһөө айнгүй, Булад Очирович Цынгуев дарга боложо ороо һэн. Аймагай захиргаанайхид ерэжэ, Булад Очировичые түрүүлэгшэ болгоходонь, нютагаархидынь бултадаа шахуу дэмжэн һунгажа, колхозойнгоо дарга болгожо абаа бэлэй.

Булад Очирович колхозойнгоо түлөө яһала оролдоно. Улаан-Үдэ хото ерэжэ, залуу жолоошодтоёо хамта, колхозойнгоо ажалшадта эдеэ хоолыень, хубсаһа хунарыень, машина, тракторнуудтаа элдэб запас хэрэгтэ элнүүдые худалдажа абана. Энэ хадаа гансашье ажалшадтаа бэшэ, харин үхибүүдтэньшье һургуулиин гуталһаа эхилээд, колхоздоо баригдажа байһан шэнэ гэрнүүдтээ сонхын шэл гэхэ мэтые арга шадалаараа тоһоршье, мяхааршье андалдажа ажарна.

Мүнөө энэнь салин абадаггүй ажалшадта ямар ехэ туһа болоно гээшэб?! Улаан-Үдэдэ байдаг эмхинүүдэй сонхын шэл оложо ядажа байхадань, Булад Очирович аяар холын Яруунаһаа ерэжэ, олон дүрбэлжэн метр шэл үнэгүйгөөр оложо, колхоздоо абаашана. Сонхын шэлэй дүрбэлжэн метрынь 16 мянган түхэригтэ болоошье һаань, магазинуудта тон хомор. Шэлэй заводой сонхын бэшэ, харин архиин шэлнүүдые гаргадаг болоһониинь тоншье хангалтагүй.

Мүнгэнэй хомор сагта тоһоор - хирпиисэ, нооһоор - валенка, хүүртиг, мяхаар шэл андалдан абажа шадаһандань, нютагаархидынь шэнэ даргатаяа нэгэ амин байха ёһотой гэжэ һананаб. "Шэрэнги" колхозой хүл дээрээ гарахые харахадаа, ажалшадынь бүри урматайгаар хүдэлхэ байха гэжэ найдахаар.

Р. АРСАЛАНОВА.

Хэниинь хэн гээшэб?

МАРЛЕН МУРРО

Франциин шэнэ президентые һунгалгын үедэ Жан Ширак, Эдуард Балладюр, Либнел Жоспен гурбантай эстрадын мэдээжэ одон Марлен Мурро кандидатураяа табиһан байха юм. 24 наһатай энэ эхэнэр либеральна хараа бодолнуудаараа бултанда мэдээжэ болонхой. Тэрэ моодно хубсаһа оёдог ательегэй эзэн, Франциин М-6 гэжэ телеканалай дамжуулга хүтэлэн ябуулагша юм.

Франциин президентые һунгалгада тэрэ Эрхэ сүлөөгэй ба инаг дуранай партиие түлөөлһэн байна. Энэ эмхиин гол урянууд юун бэ гэхэдэ, түлөөһэгүй презервативууд, публична гэрнүүдые хаахаяа болилго болон Инаг дуранай үдэр гэһэн национальна һайндэр бии болголго. Марленэй элинсэг хулинсагууд ирландцууд болоод ородууд байһан.

Хабаадалсаһан сэбэр һайхан эхэнэрнүүдэй харалганууд та заабол илажа гарадаг байгаа. Гансал "Франциин мисс-86" гээшэдэ хоёрдохи һуури эзэлһэн юм. Президентын тушаалда кандидат болоходонь, Италиин парламентын депутат байһан мэдээжэ порно-одон Чиччолини жэшээ боложо үгөө. Зүгөөр Мурро һунгалтануудай үедэ урагшагүйдөө гээшэ.

(Хэблэлһээ абтаба)

1995 он Сентябрь

мал, эд хүрэнгыень буляан дээрмэдэхэ, хубисхалта кадр ба залуушуулые хороон хюдаха мэтын тэнгэри тулама гэмтэ хэрэг үйлэдэжэ, хубисхалта арад түмэнэй уур сухалые ехэтэ дэгжэһэн юм.

Ринчин-Доржын гэмтэ хэрэгые элитээр буруушаан эсэргүүсэһэн хэдэн залуушуулые барижа алахаар забдахадань, Батын Доржо, Самбуугай Һэма-Сүрэн, Анандын Айлтагүй, Сүндэбэй Санжа-Жаб гэхэ мэтэ хэдэн залуушуул аргагүй зайлан гаража, сүлөөлэгдэһэн нютагтаа ошоод, хубисхалай хэрэгтэ оролсоһон байна.

Байдалай иимэ болоод байхада, 1947 оной зургаадугаар һарада арадай сүлөөлэлгын сэрэг ба Үбэр-Монголой морито сэрэг хамтаран хүдэлжэ, Долоон нуурай оршомдо үүрлэн, муу хэрэгээ үйлэдэжэ байһан тэдэ дээрмэшэдые усадхаад, мэхэлэгдэн гү, али һүрдүүлэгдэн дахажа ябаһан буряад малшадые сүлөөлһэн юм. Тэдэ

Бодонгууд Абида

"БУРЯАД-МОНГОЛОЙ ТОБШО ТҮҮХЭ"

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь 1994 оной мартын 15-най, апрелиин 15-най, майн 17-ной, июниин 12-ой, августын 11-нэй, сентябриин 13-най, октябриин 12-ой, ноябриин 11-нэй, декабриин 14-нэй, мүн 1995 оной январиин 13-най, февралиин 9-нэй, мартын 10-най, апрелиин 14-нэй, майн 12-ой, июниин 14-нэй, июлиин 14-нэй болон августын 15-най дугаарнуудта).

XVII. ЯПОНОЙ КОЛОНИШОЛОЛГЫН ҺАНДАРАН ҺАЛАЛГА

1945 оной 8 һарын 9-нэй үдэр Зүблэлтын Улаан сэрэг Хүлэн-Буйр нютагые сүлөөлжэ, Японой эзэрхэг түримхэйтэнэй 14 жэлэй хархис зэрхилолгонь хосорон һалажа, Хүлэн-Буйрай арад түмэн манай ороной зүүн хойто хизаарай (хуурмаг Манжа уласай) бусад үндэһэ яһатанаар хамта колонишололгын гэнжэһэн мултаран, эрхэ сүлөогөө оложо, юл жаргалай богоһо алхаһан юм.

1945 оной арбадугаар һарада Хүлэн-Буйрай өөрөө засаглаха (автономито) байгууламжа мүндэлжэ, 1947 ондо тэндэ Дундада (Хитад) уласай Эб хамта (коммунис) намын комисси байгуулагдажа, Заяатай нүхэр тэрэ комиссиин толгойлогшоор ажаллаба. Иигэжэ Хүлэн-Буйр бодото ёһоор Дундада Уласай эб хамта намын ударидалга хүлеэһэн бэлэй.

1948 оной нэгэдүгээр һарада Хүлэн-Буйрай өөрөө засаглаха байгууламжань хубилгагдажа, Хүлэн-Буйр аймаг мүндэлөөд, Үбэр-Монголой автономито районой бүридэлдэ багтаһан байха юм.

1947 оной март һарада Шэнэхээндэхи хуурмаг Манжын үеын байгууламжа усадхагдаад, Шэнэхээн һомон шэнээр байгуулагдажа, намын ударидалга доро шэнэ хүгжэлтын замаар дабшажа эхилһэн байна.

Дайнай хүлдэ дайрагдаһан ушарһаа Шэнэхээнэй малшадай ажа амидаралынь сехээр доройтожо, олон бэрхэшээлнүүдтэй ушарба. 1947 ондо, Шэнэхээн һомоной байгуулагдаха үедэ тэндэ 870 гаран үрхэтэн, 3000 гаран хүн аман, 16800 гаран түрэл бүриин мал байһан байна. Энээн дотор эвэнк үндэһэтэн 500 гаран хүн байба.

Хуурмаг Манжын үедэ Японой тагнуул, хуурмаг сагдаа, хуурмаг сэрэгэй дарга байһан үсөөхэн тоото хүнүүд орон нютагһаа оргон гаража, хубисхалда эсэргүүсэн, ой шугыда хоргодожо, арад түмэнэй эд хүрэнгые дээрмэдэхэ, мүн элдэб зэрэб үгэ тарааан, хүнүүдэй сэдьхэл үймүүлхэ мэтын ябуулга үйлэдэжэ байтараа, эсэстээ хубисхалта арад түмэнэй үмэнэ зэмэтэй байһанаа мэдэржэ, олонхинь намын һурган хүмүүжэлэй нүлөөн доро буруутаа таняад, намын ударидалга доро шэнэ хүн болохо зориг оложо, арад түмэндэ буужа үгэһэн юм. Харин үсөөхэн тоото заһаршагүй этэгээдүүд, жэшээнь, Бата-Жаб мэтын хүнүүд эсэргүүсэхэ үзэлөө баримталжа, улам галзууран аашаладдаад, һүүлэй һүүлдэ Үбэр-Монголой хубисхалта сэрэгтэ дарагдалай.

XVIII. РИНЧИН-ДОРЖЫН ХУБИСХАЛДА ЭСЭРГҮҮСЭН УРБАЛГА

Хуурмаг манжын үедэ Шэнэхээн нютагһаа гурбан удаа нүүжэ тараад, Хоолын голдо ошоод байһан буряадууд 1945 ондо сүлөөлэгдэһэнэй һүүлээр дахин буруулжаа нүүжэ, Шилиин голой Модонгын шэлэдэ байһан Ринчин-Доржын зонхилдог буряадуудтай нийлэһэн байна.

Шилиин гол нютагай сүлөөлэгдэһэнэй һүүлээр Эб хамта намын ударидалга доро Шилиин голой аймаг байгуулагдажа, Чи-Зүн-шан, Цолмон гэхэ зэргын нам засагай ударидагшад Шилиин голой буряадшуудые хайрлан, идхамжын хүдэлмэри ябуулхыень удаа дараагаар хүнүүдые томилон эльгээбэ. Тиигээд бүри Цолмон нүхэр өөрөө ошоо, Ринчин-Доржые хүлисэнгыгээр һурган хүмүүжүүлжэ, намын, түрын политикые тайлбарилан, шимнай арад түмэнэй талада орожо, өөрыгөө хубилгаад, арад түмэнэй түлөө оролдожо эхилыш даа гэжэ хэды идхаашье һаань, Ринчин-Доржо ба үсөөхэн хэдэн хүнүүд хубисхалда эсэргүү шугамаа үхэн баримталжа, намын хайра үршөөлөөр һурган хүмүүжэлыень хүлеэн абаагүй һэн. Зонхилолго доронь байһан малшадые мэхэлхэ, һүрдүүлэн айлгаха мэтын зүйл бүриин хара хархис арга хэрэглэжэ байгаад хүдэлгэжэ, хара һанааень танижа, дурагүйдэһэн хэдэн хүниие далдаар хорлон алаад, 1946 оной арбадугаар һарын үеэр элитээр хубисхалда урбан эсэргүүсэжэ, Шилиин голдохи Абага ваан Бодбал, Үзэмшэнэй Хударанга, Ара Хоршоной Тарба лама гэдэг эсэргүүсэгшэдтэй хушуу холбожо, Гоминданай түр зуура эзэлжэ байһан газарта тэрьедэн ошоод, Гоминданай шуу дэмжэлгэ ба тухэралтада орожо, сүлөөлэгдэһэн ороной арад түмэниие үймүүлхэ, адуу сүлөөлэгдэгшэдынь үбгэн һаһатан, эхэнэр болон хүүгэд - хамтадаа 700 гаран хүн байгаа.

1947 оной арбадутаар һарада эдэ хүнүүдые Шэнэхээн нютагта хүргэжэ ерэбэ. Тус һомоной хүлеэн абаһан эдэ хүнүүдынь гэр, мал, хубсаһа, хоолгүй, тиигээд хүдэлмэриин хүсэгүй үндэр һаһатан, хүүгэд багашууд байһан тула тэрэ үеын Шэнэхээн һомоной зүгһөө тэжээхэ гэдхэхэгүй һаань, амидарха аргагүй зон байба. Гэтэр тэрэ үеын Шэнэхээнэй арад түмэн Японой дарлалтаһаа сүлөөлэгдөөд ехэ удаан болоодуй байһан тула амидаралынь хүшэр байһан болобошье, олон түмэн хүдэлжэ, "аяга сай, адха будаагаа" хубаалдажа, дура һанаагаараа хубсаһа хунар, хоол хүнэнэ, гэр байра үлүү гаргажа, тэдэнэй гэдэнэ үлдүүлэнгүй, мүрынь дааруулангүй тэрэ жэлые үнгэргэһэн байна. Удаадахи жэлһээнь тэдэнэй нэгэ булэгынь Шэнэ Барга баруун ба зүүн хушуунда ошожо, зохихо ажал хүдэлмэри хэжэ. Баргын аха дүүнэрэй халуун дэмжэлгээр богонихон хугасаада амидаралынь өөдэлэн һайжарһан болэй. Энэ болбол Хүлэн-Буйрай аха дүү үндэһэтэнэй арад түмэнэй хайра халамжаар буряадшуудай тэнхэрһэнэй баһа нэгэ бодото жэшээ болохо туладань, тэрэниие мартангүй һанажа ябадагнай зүйр ёһоной хэрэг юм.

XIX. ЭБ ХАМТА НАМЫН УДАРИДАЛГА ДОРО СЭСЭГЛЭЖЭ БАЙГАА ШЭНЭХЭЭН

1948 оной нэгэдүгээр һарада Хүлэн-Буйр аймаг байгуулагдажа, тэрэл оной 9-дүгээр һарада Ганжуур һүмын оршондо аймагай наадан (урданай август һарада болодог, аралжаа наймаанай хэгдэдэг байһан Ганжуур суглаанай нэрые өөршэлһэн) боложо, нааданай хурал эхилхэ ёһолол дээрэ Эб хамта намын (Коммунис партиин) Хүлэн-Буйр аймагай тусхай комиссиин түрүүлэгшэ Заяатай нүхэр малшадай орон нютагта бэелүүлэгдэхэ партиин гүрэнэй политикые ниитэлһэн байна. Тусхайлбал, малшадай орондо юумэеэ буляалдан тэмсэхэгүй, анги илгахагүй, ядуу ба баян малшадта хоёр таладань ашагтай үнэ хүлһэнэй дүрим сахиха, малшадай орондо хүн болон малые нэгэн зэргэ хүгжөөхэ гэһэн онобшотой зүб политика байжа, энэнь үргэн олон малшадаар халуунаар дэмжэгдэһэн юм.

(Үргэлжэлэлынь хожом гараха).

БУРЯАДАЙ ЭЛИТЭ ЕХЭ ЭРДЭМТЭ

Хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор, профессор Василий Цыренович Найдаков тухай дуулаагүй хүн манай Буряад орондо хомор ёһотой. Гэбэшье илангаяа залуу үеэн гэрээн тухай үшөөл бага юумэ мэдэдэг аабза гэжэ һанагдана.

Василий Цыренович буряад хэлэ бэшэг, уран зохёол шэнжэлэлтэй талаар манай республикын элитэ ехэ эрдэмтэ болоно. 60 наймаһан гараһан эрдэмтэ Түнхэнэй аймагта түрэһэн юм. Хорёод жэлэй турш Буряадан Ниитын эрдэмэй институдай директорээр хүдэлхэдээ, В. Ц. Найдаков тэрэнэй урган хүгжэлтэдэ ехэ хубитаяа оруулһан, олон залуу эрдэмтэдые һурган хүмүүжүүлһэн байна. Һүүлэй хэдэн жэлдэ түршадаа Василий Цыренович Буряадай Эрдэмэй түбэй президиумай оруулэгшээр хүдэлөө һэн.

Буряад ороной эрдэмэй эмхи зургаануудые хүтэлбэрилхэ үедэ тэрэ өөрөө сүлоо сагаа оложо, хэлэ бэшэг болон уран зохёол шэнжэлэлгаар ехэ хүдэлмэринүүдые, тэрэ тоодо олохон монографинуудые бэшэжэ, толилуулһан байгаа. Эрдэм ухаае хүгжөөлгэдэ ехэ габьяатай залуу эрдэмтэдые бэлдэлгэдэ, һургаалгада горитой хубитаяа оруулһанайнгаа түлөө В. Ц. Найдаков "Россин Федерациин эрдэмэй габьяата ажал ябуулагша" гэһэн нэрэ зэргэдэ хүртэнхэй. Һаяхи Василий Цыреновичтэ Россин Федерациин Петровско Эрдэмэй академиин академик гэһэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгогдоо.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Василий Цыренович Найдаков.

Ц. ЦЫРЕНЖАПОВАЙ фото

ЗУРХАЙН АКАДЕМИ

Санкт-Петербургда зурхайн академи хэдэн жэлэй туршада хүдэлнэ. Тэндэ һурахые хүсэгшэ гурбан жэлэй туршада лекци шагнаад шалгалта амжалтатайгаар барибал, мэргэжэлтэ зурхайшан гэһэн диплом гүс академиһээ абадаг.

Би зурхайда эсэргүү шэгэлтэй олон статья толилуулһанби. Тиин зурхай гэшэ һайса ойлгожо абаха байна гэжэ бодоод, нэгэшье лекцидэ үлэнгүй, нэгэдэхи семестртэ гүйсэд һуража гарааб. Энэл семестртэ эрдэмэй астрологиин эгээл шухала гол мэдээнүүд дуулгагдадаг, харин саашадаа гол түлэб практика болодог гэжэ лекци уншаһан тус академиин ректор хэлэһэн юм.

Тиин тус академидэ нэгэ семестр һурабашье, зурхай гэшэ эрдэм ухаанда эрид харша зүйл гэһэн бодолни хубилаагүй. Ойлгоогүй гү, али һэжэг түрэһэн асуудалаа бэшэжэ, лектортэ үгэхэдэ болохо юм. Тиигээд эгээ түрүүшынгээ асуудалда ханглалтагүй харюу абахадаа, хэлэһыень буруушааха гэжэ амаа ангайн гэһээмни, "Эндэшни дискусси бэшэ, харин лекци болодог" гэжэ хэлээд, амыемни таглаһан байна.

Минии буруушааһан нэгэ-хоёр зүйлые дурдабал, иимэ. А.Зараевай хэблүүлһэн зурхайн литэ соо астрологи гэшэ эгээл эртэ урда бии болоһон мэргэжэлнүүдэй нэгэн, тэрэ 800 мянга шахуу жэлдэ байна гэжэ хэлэгдэнэ. Тэд яажа иимэ саг тодорхойлоо гэшэб! Тэрэ үедэ байһан питекантропууд энэ гэхэ бэшэгэй зүйл орхёогүй бшуу.

Зурхайда "махабууд" гэгдэдэг гал, агаар, шорой болон уһан дүрбэн шухала һуури эзэлдэг. Эртэ урдын мэргэшүүл эдэ "4 махаб" бүхы байгаа юумэнэй үндэһэн гэжэ тоолодог байгаа. Энэнышье тон ойлгосотой: хими үты байгаа ха юм. Тэд мүнөөнэй зурхайшад Менделеевэй таблица тухай ороидоо дуулаагүй зон гэшэ гү? Али тэрэниие мэдэрнэгүй юм гү? Александр III, Ленин, Сталин, Брежнев болон зарим мэдээжэ бусад, хүнүүдэй нэгэл үедэ гэхэ гү, али Бимбын (Сатурнын) Диґваранзын (Скорпионой) тэмдэгтэ ороходонь ямаа баһаниинь, үнэхөөрөө гайхалтай шэнги. Тэд яажа бусад император болон генсекуудтэй тэрэл үедэ нүтөөгүй гэшэб ойлгодоногүй. Жэшээнь, Александр II 1881 ондо хороогдоо, Николай II 1918 ондо буудуулаа, Хрущев 1971 ондо аялаа. Харин Бимба планетэ (гараг) тэрэ үедэ ондоо тэмдэгүүд соо байгаа. Энээндэ зурхайн багшанар харюусахадаа: "Николай II, Хрущев хоёр засагаа алдаа хойноо амидаралаа түгэсгэ. Үшөө тиихэдэ статистикадэ хэлэ дүрим бии: хэрбээ ямар нэг гипотезо удаа дараагаар 7 дахин гэршэлэгдэбэл, тэрэ үнэн зүйл гэшэ".

Һүүлшын лекцидэ дуулаһан юумэнһээ, мүнөөнэй залуушуулые хэлэдэгээр, "крыша поехала" гэшэнь намда болошон алдаа. Лекци уншагша Шестопалов дэлхэйн нэгэ нюусые таанаа тухайгаа хэлээ: "Хүн 33 нюрган". Тэрээн бүхэндэнь—нервын. Ород алфавит 33 үзэгтэй, тэдэ зодиагай тэмдэгүүдтэй тудалдаг гэбэ гэшэ. Манай нюрган тоо хубиһаа бүридэдэг. Тэдэ өөрын паргүй А, М, Н гэхэ мэт хашалганууд болон "классическа" планетэнэй тудалдана. Сээжын хубиһаа нюрган хүртэнэ. Энээндэ В-Ф гэхэ мэтын өөрын паргууд хашалганууд болон зодиагай тэмдэгүүд тудалдана. Энэшэ адли матаргайн, уусын, оо Һүүлэй нюрган тусхай үзэгүүдтэй ба планетэнүүдтэй таарадаг байба.

Зурхайн академи лекцинүүдые шагнаха үнэхөөрөөшье, би буруу гэжэ хаб гэжэ һанахаар юумэ дуулаа болохоб гэжэ хүлеэһэмни, тиин юумэн болоогүй. Зай, тэрэ хэрэг. Харин шагнагшадай хэлэгдэһэн юумэнүүдтэ нэгэ балай эотигэдэг байһаниинь гайхалтай байба.

Тиин зурхай гэшэ эртэ үеэ сагай мухар һүүгэ, юумэ баталан харуулдаггүй үлгэр домогшуу зүйл, ёһотой эрдэмэй ухаангай ямаршье ниитэ зүйл гэһэн һанали огто хубилаа.

П. ТРЕВОГ

техническэ эрдэмэй кандидат

НЮДӨӨ ХЭДЫ САБШАНАБ?

Компьютерай экран дээрэ хүдэлжэ байгша хүн минутын туршада оройдоол 7 дахин, юрэ ном уншагша - дунда зэргээр 10 дахин, харин миин лэ амаржа һууһан хүн минута соо 22 дахин нюдөө сабшана гэжэ япон медигүүд тоолобо.

Компьютер дээрэ хүдэлэгшын нюдэнэй ехээр шаладагынь энээнһээ боложо магадгүй гэжэ тухайлагдана. Гэбэшье нюдөө үсөөн сабшадагайнь шалтагаан эли бэшэ байна.

ЭРДЭМТЭ ЛАМА ТУХАЙ НОМ

Буряад бэшэгийн дээдэ бичгүүлэгин профессор, түүхын эрдэмэй доктор Д.Б.Улымжиев "Бурятский ученый-востоковед Галсан Гомбоев (1818-1863)" гэжэ багахан ном һаяшаг хэвлүүлээ.

Г.Гомбоев тухай урда тэнэ бэшэгдэнэн бүхы зохёолнуудые Д.Б.Улымжиев соглосолхоо гадна, архивай шэнэ материал нэмэжэ хэрэглэжэ, тиигээд "Аржа-Буржа" гэдэг Эмодхэгэй ехэ хаан тухай монгол гуужые ород хэлэндэ оршуулаа. Далын яһаар үзэл үзэдэг эртын монголой заншал тухай зохёолые ород хэлэндэ тайлбаринуудтайгаар оршуулаа. Тусхайлбал, монголшуудай хүндэмүүшэ зан тухай, гамай тахилга, онгонууд болон аб жэльбэ тухай, сагаан һэеын удха, мүн хүниие хүдөө табидаг ёһо гурим тухай һонёор бэшээ һэн. Монгол угсаатанай зан заншалынь, һүзэглэлэйнь ехээр хубилаагүй. Тиин Плано Карпиниин бэшэһые учшахадаа, энэмнай аяар 600 жэлэй урда бэшэгдэһэн гэжэ мартажархиха юмши гэнэ. Жэшээнь, монгол угсаатан мүнөөшье ехэ хүндэмүүшэ зандаа. Ганилшье, бэшэшье хүн болоһон эдеэн дээрэ орожо ерэбэл, заатагүй бусадтай адли эдеэлэлсэхэ ёһотой. Тиихэдээ юумэ эдихэ гүт, али үгы гү гэжэ һурахагүй, айлшанда өөрынхиһөө бага гү, али муушаг юумэ хэжэ болохогүй байгаа гэнэ.

Профессор Д.Б.Улымжиев Галсан Гомбоевой намтарые эгээл дэлгэрэнгыгээр шэнжэлэн бэшэхэдээ, он жэлнүүд тушаа урдань гаргагдаһан алдуунуудые заһаа. "Буряадай элитэ ехэ ажал ябуулагшад" гэһэн ном соо Г.Гомбоев тухай А.С.Шофманой бэшэһэн статья соо тэдэ алдуунууд заһагдаба. Тэдэ үшөөл заримашинь [illegible] улэшоо. Тусхайлбал, Г. [illegible]мбоев Казаньда 1841 ондо ошоо гэнэ. Харин Д. Б. Улымжиевэй бэшэһээр, тэрэ 1842 ондо Казаньда ерээ бшуу. Бүри урда тээнь А. С. Шофман гэсэл ламые 1814 ондо тэндэ ошоо гэжэ бэшэһэн байгаа. Мүн Г. Гомбоев 1859 ондо бэшэ, харин 1860 ондо хасагутсаатанһаа сүлөөлэгдэһэн юм байна. Эдэ мэгын жэжэ божошье һаань, алдуутай зүйлнүүдые илангаяа һургуулида үзэгдэхэ номуудта гаргаха ёһогүйбди. Редакторнууд хамаг бүхы он һаранудые шалгаха аргагүй, тиимэһээ энэ ушарта статьягай авторнууд тон ехэ харюусалгатай гэшэ.

Галсан Гомбоев тухай номой редактор, профессор В. Ц. Найдаковой бэшэһээр, энэ эрдэмтэ ламын эрдэмэй зохёолнуудынь тэрэ үеын эрдэмтэдэй зүгһөө мэдэрэгдээгүй гэжэ хэлэжэ болохогүй. Гэбэшье 1863 ондо Санкт-Петербургын газетэнүүдтэ толилогдоһон хэдэн некрологуудһаа хойшо аяар 50 жэл үнгэрһэн хойнол Г. Гомбоевой нэрэ энциклопедическэ голинуудта дурдагдадаг болоһон юм. Харин Зүблэлтэ засагай үедэ энэ эрдэмтэн тухай ородоол 7 багахан статья газетэ, сэтгүүлдэ толилогдоо. Энэнь хэһэн ажалтайнь сасуулашагүй бага гээшэ. Эгээл тиимэһээ үргэн арад зон энэ эрдэмтэн тухайгаа мүртэй юумэ мэдэхэгүй байна. Харин Д. Б. Улымжиев Г. Гомбоевой ажабайдал болон эрдэмэй зохёолнууд тухайнь эгээл дэлгэрэнгы мэдээнүүдые багтааһан ном гаргажа, тэрэ дутагдалые усадхаба гээшэ гэжэ В. Ц. Найдаков зүйтэй зүб бэшэнэ. Саашадаа бүтээһэн зохёолнууд тухайнь гүнзэгы шэнжэлгэнүүдые бэшэхэ, мүн шэлэгдэмэл зохёолнуудайнь суглуулбари хэблэжэ үзэхые хэшээхэ ёһотой гэшэбди.

Л. ШАГДАРОВ,
эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэ.

ҺАЯ БОЛОТОР Буряадай Ниитын эрдэмэй институдта түүхын, этнографиин ба археологиин таһаг хүдэлдэ баиһан юм. Һүүдэй хэлнүүдтэ энэ таһаг үргэдэжэ, секторнуудтаа (хэлтэсүүд) боложо хубаарһан байгаа. Түүхын эрдэмэй кандидат Сергей Владимирович Данилов археологиин хэлтэсые даагшаар хүдэлнэ.

Археологиин хэлтэсэй хүдэлмэрилэгшэд Буряад оронде эртэ урда гаргаа хойшо ажаһуулаһан арадуудай отог һууринуудые, булаша һуринуудые, хүнгэ шулуунуудые, хабсагай шулуунуудые һиилэгдэнэн шэнгүудые, зүргүүдые нарилгаг шэнжэлжэ, тэдэ эсын зүйлнүүдые нүүлгэж, олодог байна. Тиигээд тус хэлтэсэй хүдэлмэрилэгшэд эдэ олзнууд туһаламжтай [illegible] Бүрятский университет гэжэ [illegible]

Чингис хаан тухай тобшо тайлбари тали

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь сентябриин 5,6,7, 8-най дугаарнуудта)

БОРОХУЛ- Борохул болбол Хуучин обогой хүн. 1217 ондо Чингис хаан Тэлэгэт амсар гэжэ газарта Жүрхэнэй ноён Сача бэхи Тайчу хоёртой байлдажа диилдээд, бусаха замдань дайралдаһан бишыхан хүүгэдые Өүлэн эхынгээ хүмүүжэлдэ абаашаба. Саашадаа харбаха, намнахадаа мэргэн, эрэлхэг баатарлигаараа Боорчи, Мухулай, Чулуун гэгшэд аб аллиханаар алдаршаһан байна. Чингис хаанай татаартай байлдажа, Түмэдые ээлхэдэнь, Борохул онсо габьяа харуулһан юм. Борохул Чингис хаанай гэрэ гал тогооной ажал даадаг байһаараа, удангүй чэрби тушаалда хүргүүлэгдэжэ, удаань тухэнэй ноён болоһон байна.

БОРТЭ- Чингис хаанай хатан, Хонгорадай Дай Сэцэнэй үхин. 1161 ондо түрөө. Бортын 10 наһатай байхада, нюуртаа гэрэлтэй, нюдэндоо галтай үхин гэжэ Есүхэй баатар ехээр таашаажа, Тэмүүжэн хүбүүндэ ерээдүйнь һамган болгожо абаһан байна. Тиигэхэдэ Тэмүүжэн 9 наһатай байгаа.

Бортэ хатан Зүчи, Цагаадай, Өгөөдэй, Тулуй дүрбэн хаан хүбүүдые түрэһэн юм. Бортын болуутайнь амидарал хадам эхынхитэйнь тон адлиханаар эхилһэн байгаа. Тэрэ мэргэдүүдтэ олзологдожо, Чилгэр бүхын мэдэлдэ хэдэн һара байгаа. Энэ ябадалай урда мэргэдэй ударидагша Чилэдүһээ Есүхэй баатар Өүлэн үхиниие буляан абаһанай харюу юм.

Бөртэ Чингис хаанай бүхы наһанайнь туршада үнэн ханинь, түрын дүрбэн хатанай манлай, дотор зүблэгшэнь байһан юм.

Нэгэ үдэр Тэмүүжэн Жамуха хоёр ашаагай урда ябажа байба. Гэнтэ Жамуха:

—Тэмүүжэн андаа, уулада шахан бууя. Адуушанда гэр болуужан.Голдо шахан бууя, хонишон, хурьгашанда хоол болуужан,—гэжэ хэлэбэ. Жамухын хэлэһэниие Тэмүүжэн ойлгонгүй, ашаагай ерэхые хүлеэжэ байгаад, Өүлэн эхэһээ ушарыень асууба. Өүлэн эхын амаа нээжэ амжаагүй байтар, Бөртэ хажууһаань:

—Жамуха анда бэлэхэнээр уйдадаг гэдэг бэлэй. Одоо бидэнһээ уйдаха сагынь болобо бээ. Тугаар Жамухын хэлэһэниинь бидэниие жэшээлһэн үгэ мүн. Бидэ бү бууя. Энэ худэлсөөр шумуухан Жамухаһаа хахасажа, һүниин туршада ябая,—гэбэ.

Тэмүүжэн Бөртэ үгые зүбшөөжэ,һүниин туршада ябажа, Жамухые орхин ошобо. Энэ мэтээр Чингис хаантай далдаар тулалдаһан хүнүүдые Бөртэ һэргэг һонороор ажаглан мэдэжэ, тэрэ бүридэнь ээзэн эрэдээ һэримжэлэн һануулжа байдаг һэн

"Бөртэ хатан болбол Чингис хаанай гадаада үйлын гол зүблэгшэ, түрын түшэг мүн",— гэжэ олон эрдэмтэд тоолодог.

БӨРТЭ ШОНО—Монгол хаашуудай дээдэ үеые Бөртэ шоно гэжэ түүхэдэ тэмдэглэжэ байдаг. Бөртэ шоно гэжэ манай он тоололгын VIII зуун жэлэй һүүл багта Бурхан Халдун, Ехэ Хэнтэй ууланууд шадар һуужа байһан монгол аймагай зонхилогшо болоно.

"Монголой нюуса тобшодо" Чингис хаанай изагуур дээдэ тэнгэриһээ заяатай түрэһэн Бөртэ Шоно Гоо Маралтаяа хамта Тэнгис далайе гаталжа ерээд, Онон мүрэнэй эхин Бурхан Халдун уулада нютаглажа, Батцагаан гэдэг нэгэ хүбүүе түрүүлбэ гэжэ дурдаһан байдаг.

Лувсанданзангай зохёоһон "Алтан тобшо" гэжэ зохёолдо түбхын түрүүн Хүзүүн сандалта хаанһаа налаһан Далай совин алтан сандалта хаанай гурбан хүбүүд—ахань Борочу, дундахинь Шибагучи, одхониинь Бөртэ Шоно болоно гэнэ. Ойро зуура муудалдажа, Бөртэ Шоно хойто зүгэй Тэнгис далайе гаталжа, Жадын (хариин) газар ерээд, эрэгүй Гоо Марал нэрэтэй үхиниие абажа, Жадын газарта нютаглан, Монгол омогтон болобо гэжэ үгүүлдэг.

А.Амарай "Монголой тобшо түүхэ" гэһэн номдо Бөртэ Шоно Чингисһээ урда 1069 оной үедэ Байгал далайн хажууда байһан гэжэ бодожо үзэхэдэ, хойто зүгтэ хунну гү, али сяньби, тобануудай доторхи нэгэ монгол хүнэй үри байһан гэжэ бэшээ бэлэй.

Зарим түүхэшэд, удха зохёол шудалагшад Бөртэ Шоно Гоо Марал хоёрые адагуусан амитад, үльгэр домогой дүрэ гэжэ үзэдэг байна.

Бөртэ Шоно гээшэ монгол хүн гэжэ түүхэшэд һанал нэгэтэйгээр тэмдэглэжэ байдаг.

БУЙРУГ ХААН - Арбан хоёрдохи зуун жэлэй һүүл багта найманай Инанч хаан үхэжэ, тэрэнэй аха хүбүүн Тайбух найманай хаан шэрээе залгамжалба. Энэ үедэ тэрэнэй дүү Хүчүгүд гэгшэ эсэгынгээ татвар хатан Гүрбэсүе ахатаяа буляалдан диилдэжэ, найманай хойто хэнэгые ээзэлэн захиржа, өөрыгөө Буйруг хаан гэжэ үргэмжэлбэ.

1199 ондо Чингис хаан Ван хаантай хамтаран, хойто найманай түрүү Хүчүгүд Буйраг хааниие Олиг тагны сохог усан гэдэг газарта байхадань, сэрэг дайгаар оробо. Буйруг хаан эсэргүүсэжэ шадангүй, Алтайн нюрууе дабажа, баруун зүг руу тэрьедэбэ.

Чингисэй сэрэг Буйруг хааниие нэхэжэ, Хоншингирай Өрөнгө руу намнажа, саашаа нэхэн, Гишилбам нуурта хүрэжэ, Буйруг хааниие хүсэн байлдаба. Буйруг хаан диилдэжэ, Кем Кем Жэу өөдэ зугадажа, 1200 ондо Буйруг хаан Чингистэ эсэргүүсэн зохёоһон арбан нэгэн аймагай Алхуй Булагай нюуса хэлсээндэ оролсожо байба.

1202 ондо Буйруг хаан Жамухын эмхидхэһэн "Хүйтэнэй байлдаандa" Жамухын сэрэгэй манлай болон Чингис хаанда эсэргүү болоһон байлдааанда илагдаба. Тиигээд найманай Буйрут хаан Алтайн Үбэр Олог тагые зорин зугадаһан байна.Найманай Таян хаан, тэрэнэй хүбүүн Хүчүлүг, мүн мэргэдэй Тохта-Бэхи Хуту Чулуун хүбүүдтэеэ хойто найман руу зугадаһан тула Чингис хаан 1205 ондо найманиие дайлахаяа ошобо. Чингис хаанай сэрэг Буйруг хаанай сэрэгые Сохог Усанда байхадань, гэнэдхээжэ усадхаба.

БУРХАН ХАЛДУН - Бурхан Халдун уула болбол, олон зуун жэлэй туршада Монгол хүнүүдэй зүрхэ сэдьхэл, һүзэг бишэрэл шэнгээһэн газар юм

Монгол туургатанай нютагай үндэһэн, Хэрлэн, Онон, Туула голнуудай эхин эндэһээ эхилдэг, байгаалиин үзэсхэлэнтэ түгэлдэр нютаг юм.

Монгол үндэһэтэнэй олон арбан үеын буурал түүхэтэй энэ онгон уулын нэрэ һалашагүй холбоотой ябажа ерэһэн юм.

Бурхан Халдун уулада бага, дунда, ехэ гэжэ нэрлэһэн 3 обоотой, ара үбэрөөрөө бүтүү модоор хушагдаһан, зүбхэн онгон хира хубидаа һиирэг модотой, уулын оройн ургамалтай.

Бэлиин обоohоо дунда обоо хүрэтэр гайгүй һайн морёор хоёр саг тухай зүдхүүлжэ хүрэдэг. Дунда обоогой тэндэ олон метрэй голтой томо хүрэл тогоон бии. Хэзээ, хэн, ямар арга хэрэглэжэ, энэ тогоое эндэ хүргэһэниимень мэдэжэ шадабал, һонин байха һэн.

Уулын оройдохи ехэ обоогой тэндэһээ доошолходо, энгэр талын хабшалда тунгалаг һайхан нуур бии.

Энэ уулын болон оршон тойронхи газар нютагай эзэн Чингис, тэрэнэй дээшэнхи ут гарбалай олон үеын нэрэ, түүхэ холбоотой бэлэй.

Иимэ ушаһаа монголшууд:

Үндэр дээдэ
Бурхан Халдун шамайе
Үглөө бүри мялайжа байя.
Үриин үридэ тахижа
Үеын үедэ үргэлжэ шүтэе -

гэжэ ехэ эзэн Чингисэй гэрээдлэн захиһан тэрэ захяае олон зуун жэлэй туршада үнэнөөр онголон тахижа, шүтэжэ бишэрһээр ерээ бэлэй.

Монголшуудай хубида арюун шүтэн болоһон энэ һүр ехэтэй хүндэтэ уула саашадаашье иимэ байха бээ.

БЭГТЭР - Бэгтэр болбол Тэмүүжэнтэй эсэгэ нэгэтэй, ондоо эхэһээ түрэһэн тэрэнэй үеэлэ ахань бэлэй. Бэгтэр Есүхэй баатарай нүгөө гэргэн Сочигэл эхэһээ түрэһэн болоно. Бэлгүтэй Бэгтэрэй дүү юм. Хожом Тэмүүжэндэ үнэн сэхээр алба хэжэ байгаа. Бэгтэр Тэмүүжэнһээ аха болоод, дээрэлхэг зантай һэн.

Нэгэ үдэр Тэмүүжэн, Хасар, Бэгтэр, Бэлгүтэй дүрбэнэй загаһа гоходоходо, нэгэ загаһан гоходонь оробо. Бэгтэр Бэлгүтэй хоёр тэрэ загаһыень Тэмүүжэн Хасар хоёрһоо буляажа абаба. Урда үдэрынь нэгэ булжамуур харбажа алаһыень тэдэ мүн буляажа абаһан байгаа. Тэрэнһээ боложо, Тэмүүжин Хасар хоёр Өүлэн эхын үгые соносонгүй, Бэгтэрые алаха гэжэ шиидэбэ.

Бэгтэрэй юһэн шаргал мориёо харюулжа һуутар Тэмүүжэн хойноhоонь, Хасар урдаһаань нюусаар һомоёо оножо байһыень мэдээд, Бэгтэр үгэлбэ: "Тайчууд аха дүүнэрэй хорлохые хүлеэгээд, үһоогөө дуулаһан абажа шадаагүй байтар, таанад намайе яажа тэдэнэй һорьмоһон, аманай бөөлжэһэн болгонобта? Одоо һүүдэрһээ ондоо нүхэргүй, һүүлһээ ондоо ташуургүй, юундэ иигэжэ байнабта? Гуламтымни бү бүрылгэгты. Бүлгэтэйе бү һүнөөгты", - гээд, забилан һуужа хүлисэбэ. Тэмүүжэн Хасар хоёр хойно, урдаһаань харбан алаба. Тэдэ хоёрой гэртээ орожо ерэхэдэ, Өүлэн эхэ ушарыень мэдэжэ, ехээр буруушаан зэмэлһэн байна.

Тэмүүжэн Бэгтэр хоёрой тэмсээе түүхэшэд элдэб янзаар тайлбарилдаг бэлэй. Эрдэмтэн П. Рачневский Бэгтэрые алаһан ябадал зүб, олзоёо буляалдаһанһаа болоhон бэшэ, харин Тэмүүжэнэй үрхэ гэрэйнгээ толгойлогшо байха хүсэлһөө болоhон хэрэг бололтой гэнэ. Ородой суута эрдэмтэн А. Гумилев Бэгтэр, тэрэнэй эхэ Сочигэл хатан хоёр тайчуудтай нюуса холбоотой, тэдээндэ хоб зөөдэг ушаһаань Тэмүүжэн Бэгтэрые алаа гэнэ.

Академик, эрдэмтэн Ш. Нацагдорж гуай Бэгтэрэй дээрэлхэхэ, доромжолхонь, ганса нэгэ удаагай хэрэг бэшэ, харин Тайчуудай дарлалтаһаа хоргодожо ябаһан Тэмүүжэнэй туйлдань хүргэн, эсэсэй эсэстэ Бэгтэрые хороохо аймшагтай алхамда хүргөө гэжэ тоолоно.

БЭЛГҮТЭЙ - Бэлгүтэй болбол Есүхэй баатарай нүгөө хатан Сочигэл эхэһээ түрэһэн хоёр хүбүүдэй багань болоно. Тэрэнэй аха Бэгтэр дээрэлхүү заншаа боложо, үеэлэ аха Тэмүүжэндэ багадаа алагдаһан байна.

Бэлгүтэй хара багаһаа бэрхэшээл үзэжэ, тэсэбэри хатуужалтай, зориг ехэтэй баатар хүн боложо хүмүүжэ. Тэмүүжэнэй олоной дунда нилээд сууда гаража эхилхэдэ, тайчуудууд тэрэниие барихаяа ерэбэ.

Таргудай, Харилтугай гэ... нүхэдэй хүрэжэ ерэхэдэ... Өүлэн эхэ хүбүүдтэеэ хэ... шутыда нюутдажа, харин Хасар... Бэлгүтэй хоёр тэдэниие угт... Бэлгүтэйн модо хухалжа, хэ... барихадань, Хасар харг... байлдаба. Тэрээн дээрэ... харахада, Бэлгүтэй баг... хойшо сэрэгэй эрдэмдэ һуу... тайчуудай добтолгоhоо... гэрээ хамгаалжа байба.

Тэмүүжэнэй Бөртэ хат... буулган абажа ерэ... ошоходонь, Бэлгүтэй ха... ябалсаһан юм.

Боорчиие нүхэсэе г... урихадаа, мүн лэ Бэлгүт... ябуулһан байна. Гарай... ганзагада, хүлэйнгөө дүрб... хүрэхэ сагаа эхилжэ, Бэлгүт... Тэмүүжэнэй найдабари... туһалагша болон ябаба. Жур... обогой ниилэжэ ерэһэни... тохёолдуулан, хурим х... байтар, жүрхэнэй Бүри Б... Бэлгүтэй хоёр хэрэлдэн, Бу... Бэх Бэлгүтэйн баруун мур... һэлмээр сабшаба. Бэлгүт... нигэжэ сабшагдаһан байбаш... огто анхарангүй, шуна... гоожуулан ябахыень Чин... хаан хараад, "хэн иигэб... гэхэдэнь, Бэлгүтэй "Б... яахашьегүйб, минии шар... хүнгэн, аха дүүнэрээ дунг... һая эжэлэн нүхэсэжэ ба... хадаа, минии түлөө ах... муудалда", - гэжэ идхан х... Гэбэшье Тэмүүжэн Бэлгүт... үгые хайхарангүй, тэдэ хоё... хоорондо бүхэ барилдаа үгэ...

Бэлгүтэй хүхүүртэй айра... сохилсожо ябаад барилда... Тиихэдэнь тэрэниие х... тэргэдэ хүлин табиба. Ута... хойнонь Бэлгүтэй х... тэргыень үргөөд хүрэжэ ер... Тэрээн дээрэһээ бодохо... Бэлгүтэй ехэ бар хүсэ... зоригтой хүн байһан боло... Тиимэ ушаһаа Чингис х... Бэлгүтэйн үгые дуулдаг бай...

Найманиие дайлахада, ого... ноёд намар болотор хүлеэ... шиидэхэдэнь, Чингис Отче... ноён, Бэлгүтэй гэгшэдэй һана... зүбшөөжэ, наймантай д... байлдаһан байна.

Чингис өөрынгөө хүүэ... сэрэгэйнгээ жанжинуудта х... хүртөөхэдөө, Бэлгүтэйдэ 1... иргэниие үгэһэн бай... Тэрээнһээ болон бусад... шалтагаанһаа Бэлгүт... Чингисые үзэн ядаха бол... юм. Тиигэжэ Хасар Бэлгүт... хоёр Чингистэ эсэргүүсэн яб... болобо.

Гэбэшье Бэлгүтэй Чинги... үйлэ хэрэгтэ үнэн зүдхэ... тэрэнэй дүтын туһалагш... нэгэниинь мүн болоно.

Монгол...

Д. БАЛЬЖИНИМ...

оршуу...

(Үргэлжэлэлынь хо... гараха).

ХАРИ ГҮРЭНЭЙ ЖУРНАЛИСТНУУД БУРЯАД ОРОН ТУХАЙ

Француз журналист **П. Леруа-Болье** 1900 ондо хэблэгдэhэн "Азиин hэргэн ногоо" гэhэн ном соогоо Буряад ба ород яhатанай хоорондохи харилсаан амаргүй байн гэжэ бэшэhэн байдаг. Шэжэн мүргэлэйнгөө талаар тогтоогдогшо hаа, эдэ арадуудай хоорондохи харилсаанай талаар хэдэн жэгтэй hайнаар тааражаг гэдэг юм гэжэ тэрэ ном соо бичэнэ.

Хубисхалай hүүлээр хари үрэнүүдтэ хэблэгдэhэн статьянууд соо Буряад орон тухай яhала бэшээтэй юм. Тэдэ статьянууд буряад арадай хүгжэлтэ тухай үргэнөөр харуулhан байдаг.

1942 ондо Англиин журналист **Г. Д. Филиппс** Буряад ороной түүхэ урда сагhаа эхилжэ, үшаад оной hүүл болотор үргэжэлжэ, амаараа ном болгожо гаргаа. Энэ ном соогоо Г. Д. Филиппс Буряадай түүхэ үнэнөөр, бодото байдал дээрэнь үзэжэлжэ, тоо, баримтануудые хэзагайруулангүй, буряад арадай урданай ажабайдал яhала үнэнөөр харууланхай.

Франциин журналистнууд - **Луиза Мамиак Андрэ Вюрмсер** hүүдэй 1962 ондо Сибирь тухай ном соогоо Эрхүү, Улаан-Үдэ, Чита гэжэ худар баригдаhан томо-томо ГЭС болон заводуудай тухай, Буряадуудай харилгада буряадуудай харуулhан хубита нилээн эхэ гэжэ бэшэнэ.

Ородуудтай хамта хамсыгаа хамажа, буряад арад нэгэшье нэгүйгөөр, түрэл нютагаа хэжаруулха хэрэгтэ бии гэжэ талаараа ороддоо гэжэ "эдэ журналистнууд бэшэнэ. Дэлэнгаяа эдэнийе иимэ баримта хэзэр гайхуулба. 1959 оной статистикабар -Буряад орондо хэлэлгүүдай аяар 120 бүлэгүүд үдэлжэ, Менделеевэй таблицын бүхы шахуу элементнүүдые олоhон байгаа.

1959 оной намар манай республикада **Зигфрид Майсгайер ба Гинтер Линде** гэдэг ГДР-эй журналистнууд ерэhэн юм.

"Байгал шадарай нютагуудые бидэ Сэлэнгын аймагай Тельманай нэрэмжэтэ совхозhоо хаража эхилээ бэлэйбди. Тэндэхи зон маанадые hайханаар уттажа, хүндэлөө hэн. Буряад арад хэр уrhаа хойшо хүндэмүүшэ гэжэ бидэ эли тодоор ойлгоо hэмди",- гэжэ тэдэ тэмдэглэhэн байдаг.

1962 ондо "Суар" гэдэг брюссельскэ газетын нэгэ дугаарта Бельгиин гүрэнэй алба хаагша **Р. Шейвин** Буряад орон тухай "Эрдэни зэндэмэниин дайда, шэдитэ орон" гэжэ аяншалhанайнгаа тобшолол гаргаhан юм.

Японой "Асахи Симбун" газетын **Хисаи Сираи** гэhэн журналист манай нютагай промышленна барилгануудаар, гэгээрэлээр hонирхохон, гайхаhан тухайгаа ехэ статья бэшэhэн юм.

Үнэхөөрөөшье, ганса Буряад орондо бэшэ, харин бүхы СССР дотор зоной байдал hайжаруулхын тула яhала ехэ юумэн хэгдэжэ байhаниинь эли тодо байhан ха юм. Мүнөө дээрээ бүхы юумэнэй, илангаяа үйлэдбэриин hалан hандаржа байхада, ямар тобшолол хэлтэйбэ? Энэ асуудалда харюу үгэхэнь эртэ гэжэ hанагшаб. Яагаашье hаа, манай Буряад ороной баялиг ехэ гэжэ хэншье арсахагүй юм бэзэ. Манай орон hайн зонтой, тиимэhээ республикынгаа ерээдүйдэ ехээр найдая.

Е. ГОЛУБЕВ.

ТОО, БАРИМТАНУУД

1995 оной июнь соо Росси дотор журналистнуудые болон ородо мэдээсэл тараадаг хүрэгсэлнүүдэй эрхэнүүдые хамаhан, үгын болон хэблэлэй хэзэ сүлөөе хашан хоромжолhон ушарнууд тухай хоорондоо мэдээсэлые хамгаалгын газа болон Бүрин эрхэтэ Мэлэй "Глобус" синдикадай харуулhан тоо, баримтануудhаа харимыень уншагшадайнгаа анхаралда дурадханабди.

Июниин 1. "Московский комсомолец" hониной корреспондент Дмитрий Колодовой алуулhан ушарые хүрэгшэдые хүтэлбэрилэгшэ Владимир Казаков РФ-гэй Генпрокуратурада пресс-конференци үнгэргэбэ. Тиихэдээ журналистые алахада хабадаhан бүлэг хүнүүдые харуулаабди гэжэ дуулгаба.

Июниин 7. Самарын УВД-гэй милициин хүдэлмэрилэгшэд "Время Икс" газетын редактор Валерий Ерофеевые барижа абааба. УВД-дэ журналистые хэлсэбо. Гэр байрадань, газетын редакциде нэгжүүл хэбэ.

Июниин 8. Санкт-Петербургтын "Невское время" hониной журналистнууд Максим Шебалин, Феликс Титов хүгшэд Чечняда үгы болоо hэн. Чечнягай Ачхой-Мартановска hондо эдэнийе буудажа алаа гэhэн мэдээсэл нютагай зонhоо ороо.

Июниин 7. "Руфа" агентствын болон "Фокус" журналай корреспондент Наталья Алякина Будёновск хото шадарай РФ-гэй МВД-гэй постын хажууда буудуулжа алуулаа. МВД-гэйхидэй мэдээсэhээр, машинань "хэблэлэй" гэhэн тусхай тэмдэггүй байгаа юм ха.

Июниин 20. Московско областиин Жуковский хотын захиргаанай шиидхэбэреэр "Жуковские вести" hониной редакциин байра хаагдаба. Тус газетэ политическэ шалтагаанаар хаагдаа бэшэ, харин захиргаанда байрын хэрэгтэй байhан дээрэhээ хаагдаа гэжэ энэ хотын мэрэй орлогшо "Времечко" гэhэн телевизионно программада мэдүүлбэ.

АГУУ ИЛАЛТЫН 50 ЖЭЛ

ТАНАЙ, МАНАЙ ГАЗАР ГЭДЭГГҮЙ hЭМДИ"

"Жэгтэйл hонин саг үе болоо гээшэл даа. Тэрэ таби гаран жэлэй саана бүхы Совет ороной газар дайдын баруун заха - Украина, Белоруссия ба Прибалтикые немец фашистнуудhаа сүлөөлэлсэжэ ябахадаа, манай Тарбагатай нютагай хүбүүд мүнөө эдэмнай хуу хариин гүрэнүүд болошохо юм гэжэ оройдоошье ухаандаа оруулаагүй ябаа ёhотой. Эзэрхэг түримхэй дайсадhаа Эхэ ороноол сүлөөлжэ ябанабди гэжэ тэдэнэр ами hаhаяа хайрлангүй дайлалдаа ха юм.

— Тезд хайшаа гээшэб. "Саг - сагтаа, сахилза - хүхэдөө" гэдэг ха юм. Танай, манай газар гэхэ юумэ байгаагүй. Тиихэ сагтаород, украин, грузин, армян бултал эрэлхэг зоригтойгоор тулалдажа, нилээд олониинь баатарай үхэлөөр унаа гүб даа,- гэжэ тээсгэн манай эндэхи Вахмистрово тосхондо (Ербановай нэрэмжэтэ совхоз-колледжын түб) ажаhуудаг дайнай болон ажалай ветеран Захар Иванович Оленников хэлэжэ hуугаа hэн.

Тэрэ эгээл уужам дэлгэр Украинын нэлэнхы талаар дайн байлдаанда ябажа гараhан хүн. Энээн тухайгаа Захар Иванович hанан дурдан хөөрэнэ:

— Түрүүн Буряад ороной нютаг бүхэнhөө албанда абтаhан олон хүбүүдээр Дивизионно станциин дэргэдэ сэрэгэй hургуули хэжэ эхилhэн хүм. Би миномётно взводой командирай богони болзорой hуралсал гараад, младша лейтенант зэргэтэй боложо, фронт мордоо бэлэйб. Тиихэдэ оройдоол 19 наhа хүрөөд ябааб.

1943 оной тэн багта II Украинын фронтын сэрэгшэдэй зэргэдэ оролсожо, Одессэ хотодо дүтэшэг Раздольно станци шадар дайнда ороо hэм. Тэрэ үедэ тэндэ дайлалдажа байhан гвардейскэ дивизиие Буряад ороноймнай хүбүүн, суута генерал И. В. Балдынов командалжа ябаа. Бүхы дээрээ тиихэдэ дайн байлдаан баруун тээшээ шэглэнхэй, манай сэрэгүүд харата муухай дайсадые өөhэдынгөө газар дайдаhаа намнажа эхилээд байгаа бэлэй.

Хэнэйшье мэдэhээр, дайн гээшэ туйлай хүшэр хүндэ, аймшагтай аюултай юумэн ха юм даа. Хоёр тээhээ бүхы ехэ, бага буунуудаар үдэр hүнигүй буудалдажа, hомоной эшхэрэлдэн шабажа, бомбо, снарядуудай тэhэржэ байхада, амиды гарахаяа гү, али хэззэ шархатажа унахаяа, алуулхаяашье мэдэхэгүй ябаха ха юмши. Тиимэ газарта ямар амар заяа хараха, амгалан hууха, амаржа хэбтэхэ саг байхаб даа.

Хатуу шанга тулалдаа хэжэ манай сэрэгшэд Украинын хото городуудые хойно хойноhоонь сүлөөлэн, баруулжа дабшаhаар СССР-эй хилэдэ хүрөө hэн. Залуухан командир хүбүүн энэ үе соо хоёр дахин шархатаhан, уратшатай hайнаар дайлалдаhанайнгаа түлөө Улаан Одоной болон Эсэгэ Ороноо Хамгаалгын дайнай хоёрдохи шатын орденуудаар шагнагдаhан байна.

— Оронойнгоо хилэ дабажа гараhанай hүүлдэ Зүүн Европын гүрэнүүдые немец фашистнуудhаа сүлөөлжэ эхилээ бэлэйбди. Элдэб танигдаа, дуулдаагүй хото городуудай нэрэнүүд үзэгдэгшэ hэн. Тэдэнэй дундаhаа Венгриин түб Будапешт, Австриин, Венэ, удаань Югославиин ниислэл Белград хотонуудые сүлөөлхын түлөө болоhон шуhата байлдаанууд яашье мартагдадаггүй. Эдэ хотонуудые сүлөөлэлсэhэнэй түлөө медальнууд мүнөө намда бии агша. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай баруун фронтдо Чехословакиин газар дээрэ байлдаагаа дүүргээ hэм,- гэжэ Захар Иванович хөөрэнэ.

Энэ хүмнай бүхы дээрэнь арбан хоёр жэлдэ сэрэгэй алба хээ юм. Армиин капитан нэрэ зэргэтэй болоод байхадаа, албанhаа табигдажа, амгалан ажалай мэргэжэл шудалжа эхилээ. Түрүүн хүдөө ажахын техникум дүүргээд, hүүлдэнь Буряадай хүдөө ажахын институдай зоотехническэ факультедтэ ороо бэлэй. Тэрэниие дүүргээд, З. И. Оленников дээдэ эрдэмтэй мэргэжэлтэ боложо, олохон жэлдэ Республикын үүлтэртэ мал үсхэбэрилгын нэгэдэлдэ, мүн Мухар-Шэбэрэй, Тарбагатайн аймагуудай ажахынуудта ахамад зоотехнигээр хүдэлөө.

— Эгээл олон жэлдэ Ербановай нэрэмжэтэ совхоз-колледждо (урдань Калининай нэрэмжэтэ колхоз байгаа) зоотехнигээр ажаллаа хүм,- гэжэ тэрэ хөөрэнэ.

Үнгэрэгшэ намар Захар Иванович 70 наhанайнгаа ойе тэмдэглээ. hаяшаг Украинаhаа уряалай бэшэг абаа. Ушарынь юуб гэхэдэ, Агуу Илалтын 50 жэлэй ойтой хамта Украиные дайсанhаа сүлөөлэлсэhэн сэрэгшэд тэрэ ехэ найрта хабаадахаар уригдаха юм. Хоёр дахин Улаан Тугта хүртэhэн, Суворовой орденто Бориславска-Хинганай 109-дэхи гвардейскэ стрелково дивизиин ветерануудай совет тэндэхи Кривой Рог хотодо байдаг. Тэрэ дивизидэ алба хэhэн ветерануудай хоорондоо бэшэг бэшэлсэдэг, аргатай даа сугларжа уулзадагшье гуримтай. Мүн совет ветерануудайнгаа наhанай ойн баяраар тэдэниие амаршалдаг байна. Жэшээлхэдэ, дивизиин ветерануудай соведэй түрүүлэгшэ гвардиин полковник И. Е. Кобец Захар Ивановичта иигэжэ бэшэнэ: "Та дайнай хатуу шэрүүн жэлнүүдтэ Эхэ орондоо, арад зондоо үнэн сэхэ, ямаршье бэрхэшээлhээ айхагүй, эрэлхэг зоригтой байhанаа харуулаа.. Манай гвардейскэ суута дивизиин дайшалхы зам соо, тэрэнэй түүхэдэ танай нэрэ соло, баатаршалга алтан үзэгүүдээр бэшэгдэнхэй.

Хүндэтэ Захар Иванович, танда элүүр энхые, удаан жаргал, ута наhа, бүхы hайн hайханиие хүсэнэбди".

Дайнай болон ажалай ветеранда бидэшье эдэ бүгэдые хүсөөд, өөртэнь, гэр бүлэдэнь, дүтынь нүхэдтэ зол жаргалтай, ажал хэрэгтээ, ажабайдалдаа амжалтатай ябахыень үреэнэбди. Энэмнай миил "хара гэртээ хаан" боложо hуудаггүй, ажахынгаа зондо али болохо туhа хүргэжэ, залуу үетэндэ баян дүй дүршэлөө дамжуулжа, hургаал, заабари үгэжэ байдаг хүн бшуу.

С. ТЮЛЮКИН.

"Буряад орон - 95" Ахын аглаг талада Адуун hүрэг бэлшэдэг.

С. ОЧИРОВАЙ фото.

Хүбүүднай сэрэгэй албанда

ОДООЛ МЭРГЭЖЭЛЭЭ ОЛОҺОН...

Хүн бүхэнэй өөрынгөө мэргэжэл эльдэб янзаар олодог ха юм даа. Нэгэн тэрэ дары олохо, нүгөөдэнь нэгэ хэды болоҺон хойно, харин гарбадахинь нилээн олон ажал гуршажа, "алдуу гаргаҺан" хойноо мэргэжэлээ олодог.

Медицинскэ албанай капитан Цыритор Доржиев Сагаан-Шулуутайнгаа дунда Һургуулиин физикын багша Светлана Ильинична Давыдовагай хэлэҺэн үгэнүүдые ходо Һанадаг: "Цыритор, медицинскэ институдта орожо Һураа Һаа, ехэл таараха байгааш. Үгыёмни дуулаагүй Һаа, ши хожом бэеэ зэмэлхэл байхаш...".

- Ехэл Һайхан налгай багша Һэн даа. Сагаан-Шулуутайһаа зөөжэ ябашаһаниинь харамтай. Тоэд нүхэрынь сэрэгэй албан хаагша байжа, гэр бүлөөрөө тэдэнэр Прибалтика ошохо баатай болоо Һэн, - гэжэ Цыритор Һургуулида Һураһан жэлнүүд тухайгаа дурсадаг...

Би мүнөө агаарай-десантна штурмовой бригадын медицинскэ ротын командирай кабинет соо Һуунаб. Энэ кабинедэй эзэн манай нютагай хүбүүн, Цыритор Доржиев болоно ха юм.

Тобшохоноор хөөрэхэ болоо Һаа, Цыритор дунда Һургуулияа түгэсхэжэ, Сибириин түб - Новосибирск хото ошожо, электротехническэ институт орожо ядаад, токарь мэргэжэлтын 2 Һарын Һургуули дүүргэжэ, заводто токарёор хүдэлжэ эхилээ Һэн. Тоэд тэндэ манай талын хүбүүн юу удаан тэсэхэб даа.

Удангүй тэрэ ажалаа хаяад, Шэтэ хото ерэжэ, эндэ тэндэ хүдэлжэ ябатарнь, сэрэгэй албанда мордохо сагынь ерээ бэлэй. Сэрэгэй албанда хоёр жэлэй хугасаа соо ябажа ерээд, ямар мэргэжэл шэлэхэ гээшэб гэҺэн асуудал Цыриторэй урда баһал табигдаад байба.

Эгээл тиихэдэ Светлана Ильиничнагай хэлэҺэн үгэнүүд Һанагдажа эхилээ Һэн. Удангүй ном дээрээ Һуужа, мартаһан юумэеэ дабтажа, Шэтын медицинскэ институдта шалгалта барихадаа, эжынгээ, аха дүүнэрэйнгээ баяр баясхалан болоҺон амжалта Цыритор туйлажа, одоол оюутан болобо.

Сэрэгэй албанда ябажа ерэҺэнэй удаа ном Һудар үзэхэ гээшэ яҺалашье хүндэхэн байҺан юм ааб даа. Тиигээшье Һаа, Цыритор шэлэҺэн мэргэжэлдээ дуратай байжа, эршэмтэйгээр номоо үзэдэг Һэн.

4-дэхи курсда Һуража ябатараа, 7 буряад хүбүүд сэрэгэй эмшэн болохо Һанаатай байҺанаа дурадхажа, Томскын медицинскэ институдай сэрэгэй-медицинскэ факультедтэ Һурахаяа эльгээгдэҺэн байгаа. Хоёр жэл соо тэндэ Һураһанайнгаа удаа, тэдэ булта агаарай-десантна сэрэгтэ эльгээгдээ Һэн. Цыритор Амарай можын Магдагачи гэҺэн багахан хотодо батальоной медицинын таһагые даагшаар албаяа хэжэ эхилээ юм.

Тэрэ үеһөө хойшо 6 жэл үнгэршэбэ. Цыритор мүнөө дүршэл ехэтэй эмшэн болонхой.

-Энэ зун Улаан-Үдэ ерэжэ, Абай Гэсэрэй 1000 жэлэй Һайндэрые харааб. Сагаан-Шулуутайнхидни 5 гүйгөөшэ моридые асараад, бултадаа түрүү Һуури эзэлхэдэнь, би үнэн зүрхэнҺөө баярлаа бэлэйб, - гэжэ Цыритор хөөрэнэ.

Цыриторэй баяр баясхалангые наһанайнь нүхэр - Соёлма Очировна баһал хубаалдаа Һэн. Соёлма өөрөө Сагаан-Шулуутайда тоонтотой, мүнөө баһал эмшэнээр ажалладаг.

Һая мүндэлҺэн Доржиевуудай бүлэ ходоо зондо туһа хүргэхэеэ бэлэн байдаг.

Тимур ЛАМБАЕВ.

Мүрдэгшэд, хилын харуулшад

Буряад ороноймнай хүбүүд олоороо Хяагтада хилын харуулшадаар алба хэнэ. Тэдэнэй нэгэн Валерий Тогошеев болоно. Валерий Улаан-Үдэ хотодо түрэҺэн, лесотехникум дүүргээд, уялгата албанда мордоо Һэн. Мүнөө эндэ хилын харуулшанай албанда байхадаа, "Ахалагша хилын харуулшан", "Эрхим хилын харуулшан" гэҺэн тэмдэгүүдээр шагнагданхай, сержант зиндаатай болонхой, үетэн нүхэдэйнгөө дунда хүндэтэй командирнуудай нэгэн боложо тодорҺон байха юм.

Нүгөөдэнь бүхы наһаяа сэрэгэй албанда зорюулҺан подполковник С. Г. Сапкеев болоно. Сергей Сапкеев Зэдын аймагай Петропавловка тосхондо түрэҺэн байна. Хилын харуулшанай албанда ерэҺэн залуу сэрэгшэдээ хүмүүжүүлэн Һургаха талаар баян дүршэлтэй болоҺон ахалагша офицер бүхы эрдэм мэдэсэеэ эдэнэртээ харуулжа, Һургажа, эрхим мүрдэгшэд, хилын харуулшад боложо гарана ха юм.

Хираанай хилын харуулшад дунда үнгэргэдэҺэн мүрысөөнүүдтэй нютагаймнай хүбүүд хэрэг мэргэн байҺанаа харуулжа гараһан байха юм. Эдэнэй нэрлэбэл, М. Чистяков, Белобородов, С. Тутутов, Колодин болон бусад болоно.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: сержант Валерий Тогошеев, подполковник С. Г. Сапкеев.

Е. СУРМАЧАЙ фототекст.

Футбол

"СЭЛЭНГЭ" - "ТОМЬ" - 2:0

Улаан-Үдын "Сэлэнгэ" команда ээлжээтэ - 23-дахи наадаяа өөрынгөө стадион дээрэ үнгэргэбэ. Манайда айлшаар Томскын "Томь" команда ерэҺэн байна. Айлшаднай 38 очкотой, мүрысөөнэй таблицада наймадахи Һуури эзэлнэ. "Сэлэнгын" футболистнууд июнь Һара соо эдэнэртэ айлшалхадаа, 0:2 тоотойгоор шүүгдэжэ ерэҺэн юм

Үдэшын зургаан сагһаа стадиондо сугларһан хотын хүн зон "Сэлэнгынгээ" наадахые Һонирхон хараа. Уулзалгын түрүүшын хахадта манай командын футболистнууд Олег Елгин, Андрей Ачкасов, Вячеслав Марач, Леонид Иванов болон бусад Һайн добтолго, хамгаалга хэжэ, стадиондо сугларагшадаа баясуулна. Һайн добтолго хэхэдээ, айлшадайнгаа футболистнуудые нилээдгүй эсэргээ. Юуб гэхэдэ, хоёрдохи хахадта үшөө шангаар добтолҺон "Сэлэнгын" футболистнууд айлшадаа яҺала тухашаруулба.

Нааданай эхилҺээр 55-дахи минутын ябажа байхада, сэлэнгынхидэй добтолжо ороходо, айлшадай хамгаалагшад яахашье аргагүйдэхэдөө, бүмбэгэ талмайһаа гаратар сохихо баатай болоно. Тиигэжэ углуулаа, мүн ялын бүмбэгэ сохижо, манай футболистнууд добтолхо [illegible] Ээлжээтэ нэгэ добтолгоо болоходо, айлшадай футболистнууд воротаһаа гэ[illegible] холохоно дахинаа ялада орби[illegible] даа. Энэ бүмбэгэ Олег Елгин нааданда оруулхаар сэхэ ворота руу дамжуулжархиба. Шанда[illegible] сохигдоҺон бүмбэгэ воротай[illegible] штангада тудаад, гэдэргэ[illegible] хиидэбэл даа. Энэ[illegible] үрдижэ абаһан Леонид Иванов [illegible] тоо нээбэ. Тоо нээжэ [illegible] урмашаһан. "Сэлэнгын" футболистнууд, иланг[illegible] Андрей Ачкасов, Олег Елгин, Леонид Иванов гэгш[illegible] добтолгоёо улам эршэдэ[illegible]

Удаадахи добтолгоёо эмхидхэҺэн "Сэлэнгын" футболистнууд үшөө нэг бүмбэгэ сохижо оруулба. Энэ[illegible] Олег Елгин дахинаа шалгарба. Долоодохи номертой Елгин [illegible] бүмбэгэ углуулаа сохиж [illegible] нааданда оруулаа юм. Эршэтэйхэнээр сохигдоҺо[illegible] бүмбэгэ үрдижэ абаһан Андрей Ачкасов тэрэнээ ворота руу сохижорхёо - 2:0. Энэгээ[illegible] наадан дүүрэжэ, "Сэлэнгын" футболистнууд гурбан о[illegible] абажа, дүн хамта 27 очко[illegible] болобо.

Удаадахи нааданда Омскы[illegible] "Динамо" команда ерэжэ[illegible] хүлеэгдэнэ.

Б. ЦЫРЕМПИЛ[illegible]

ТОБШОХОНООР...

ГИИР ҮРГЭЛГЭ. Россин Кубогта хүртэхын түлөө мүрысөөндэ хабаадахаяа манай республикын түлөөлэгшэд— улаасхоорондын классай спортын мастернууд Сергей Леонов, Александр Мальков гэгшэд Ярославска областиин Рыбинск хото ошохоёо мордобо. Эдэмнай СССР-эй болон Россин түрүү Һуури эзэлхын түлөө, Кубогуудта хүртэхын түлөө нааданнуудта оло дахин шалгарһан байха юм. Энэ жэлдэшье тэдэнэр Һайн Һорилго бэлэдхэлтэй байҺанаа харуулна.

ХҮНГЭН АТЛЕТИКЭ. Буряад Республикын кубогта хүртэхын түлөө мүрысөөн мүнөөдэр Улаан-Үдэ хотын түбэй стадион дээрэ үүрэхэ юм. Буряад ороной спортын бүлгэмүүд болон клубуудай суглуулагдамал командануудмүрысөөндэ хабаадана. Спортын мастернууд Геннадий Темников, Владимир Бородихин, Наталья Чистякова, Альбина Ленталь болон бусад энэ ехэ нааданда хабаадана.

ФУТБОЛ. Клубай командануудай дунда футболоор республикын түрүү Һуури эзэлхын түлөө мүрысөөн үргэлжэлҺөөр. Һүүлэй нааданнуудта "Импульс" Зүүн Сибириин технологическа университедэй командые 2:0 тоотойгоор шүүжэ, хамта 29 очкотойгоор хоёрдохи Һуурида дабшана. Локомотив-вагон заһабарилгын заводой спортын клубай футболистнууд сэрэгэй "Старт" командатай уулзахадаа, 1:1 тоотойгоор тэмсэбэ. Улаан-Үдын мяха-консервын комбинадай "Пищевик" Һүүлэй хэдэн уулзалгада шүүгдэҺэн аад, шэлэй заводой футболистнуудтай эдэбхитэй Һайн , . наадажа, 2:1 тоотойгоор илаба.

"Мотор" команда 30 очкотойгоор түрүү Һуури эзэлнэ. Транспортын "Локомотив" 27 очкотойгоор гурбадахи Һуурида дабшана. Гусиноозерскын "Шахтер" эдэнэрҺээ нэгэ очкогоор гартана.

Манай корр.

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительств[illegible]

Редактор Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б-М Ж. (харюусалгата секретарь), НИМАЕВ П. Н . (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., ПИНТАЕВ В. И. (хэблэлэй директор), РИНЧИНОВ С.Д. (редакторай орлогшо), САМБЯЛОВА Т.В.

Манай адрес: 670000, Улаан-Үдэ, Каландаришвилиин үйлсэ, 23, "Буряад үнэн" газетын редакци.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудаһан хэмжээтэй. Индекс 50901. ХэҺэг 4327. Хэблэлдэ тушаагдаһан саг 18.00.

Буряад Республикын республиканска типографида газетэ хэблэгдээ. Директорэйнь телефон: 2-40-45. Б-0079-дэхи номертойгоор бүридхэлдэ абтанхай. Заказ №171.

Редакциин телефонууд: редакторай - 2-50-96, приёмный - 2-54-54, редакторай орлогшонорой - 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин - 2-50-52, секретариадай - 2-60-91, таһагуй[illegible] ниитын-политическэ - 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа - 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой, эрдэмэй болон Һургуулинуудай - 2-60-[illegible] (даагшань), 2-57-63, олониитын хүдэлмэриин ба мэдээсэлэй - 2-54-93, (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын - 2-67-81; корректорнүүдэй - 2-33-61, компьютерна түбэй - 2-66-76. Ма[illegible] корреспондентнүүд: Агинскда - 3-42-19; Закаменскда - 30-61, Баргажанда - 91-6-40.

" Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 2-49-94, бухгалтери - 2-23-67, вахта - 2-67-95, 2-67-05.